

66 425/1927/11

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И
СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 11

НОВЕМБАР, 1927.

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОНДИНА УЛИЦА БР. 2.
1927.

САДРЖАЈ:

— „ЕКОНОМИСТ“ БРОЈ 11., НОВЕМБАР 1927. —

РАСПРАВЕ :

- С. Обрадовић*; Атинске Конвенције. 801
Dr. Valdemar Lunaček: zaštita dioničara
i zaštita ulagača. 822

ЧЛАНЦИ :

- D-r Ivo Belin*: Zaštita ulagača na kongre-
su pravnika. 3
84
Душан М. Јерemiћ О проблему емигра-
ције и имиграције и о међународ-
ним споразумима за његово уре-
ђење. 852

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА:

- Стање Народне Банке 868

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ . . . :

- Драгиша Лапчевић*; Актуелна питања
Уређује Срђа Ђокић. 869

ВЕСТИ :

- Д-р Сретен Ј Кужаљ 872

Уредништво и администрација „Економиста“ налази се у Кондиној улици број 2.

Претплата на „Економист“ износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у пола цене.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у пет штампаних табака.

Претплату на „Економист“ примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VII

НОВЕМБАР 1927

БРОЈ 11

РАСПРАВЕ

С. ОБРАДОВИЋ:

АТИНСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Грчки парламенат је, на седници од 25. августа о. г., после кратке дискусије, одбацио конвенције које је 17 августа прошле године наша Краљевина закључила са младом грчком републиком. Једним одлучним потезом, Грчка је збрисала све оно што је, великим напорима и дугим преговорима, било постигнуто од 1923 године до данас: допунску конвенцију о слободној зони, саобраћајну и тарифску конвенцију, споразуме о народносним мањинама, о спорним поданицима и о манастиру Хилендару, једном речи цео онај скуп аката којима је требало ликвидирати међусобне спорове и запечатити политички савез између наше земље и Грчке.

Одбацујући атинске споразуме, Грчка није потпуно дезавуисала политику тесне дипломатске и економске сарадње с нашом Краљевином, која је њима инаугурисана, али је зато порушила основе на којима је та сарадња имала почивати, сматрајући их штетним за грчке интересе. Рушећи те основе, она је наше међусобне односе довела на ону тачку, на којој су били сутрадан по закључењу конвенције о зони од 10 маја 1923 године; она је, шта више, тим поступком довела у питање и саму политику савеза са нашом Краљевином. Као што се види, како са економског, тако и са политичког гледишта, одбацивање атинских споразума је не од мале важности и заслужује да на њему задржимо своју пажњу.

I.

Како је, пре свега, дошло до закључења атинских конвенција од 17 августа 1926 године?

Грчка је, уговором од 10 маја 1923, уступила нашој Краљевини „на употребу“, за време од 50 година, један део солунске луке. Овај део луке, назван „Српска Слободна Зона,“ стављен је под царинску управу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, премда се сматрао и даље као саставни део грчке територије. Уговором је обележена, у главним линијама, надлежност наших и грчких власти у вези са функционисањем слободне зоне. Посебним протоколима, прикљученим уговору, регулисана је железничка, поштанско-телеграфска, ветеринарска и царинска служба у зони. Међутим, лучка служба, која је, у најмању руку, исто толико важна колико и остале, једва је додирнута у чл. 4 уговора. — Поред тога, многи не безначајни детаљи жељезничке и царинске службе нису били предвиђени у односним протоколима. Најзад, извесне одредбе уговора биле су недовољно јасне, где кад и противуречне. Оуда се појавила потреба да се та махом техничка, али делом и правна питања, регулишу накнадним преговорима.

Уговором је предвиђен тај случај. У чл. 10 стоји: „Уговорне стране споразумно ће регулисати међусобне односе којима би ова конвенција могла дати места.“ Евентуална потреба накнадних споразума предвиђена је и у прикључним протоколима. У смислу тих одредаба, састала се, маја месеца 1925 год., у Солуну, једна мешовита комисија наших и грчких стручњака, са задатком да изради допунске протоколе за лучку, железничку, царинску, ветеринарску и поштанско-телеграфску службу. После два месеца рада, комисија се растала не закључивши ништа. Питања која је она имала да реши била су заиста ван домашаја њене компетенције. Јер, кад конвенција није у томе погледу изрична, не припада једном лучком капетану да пресуди, да ли се наша зона има сматрати као наша или као грчка лука, нити припада једном железничару да одреди, да ли зона има своју железничку станицу или само колосеке који су део солунске станице. Између гледишта наших и грчких експерата појавиле су се основне разлике. А ни једно ни друго гледиште није се могло сматрати као меродавно, пошто није било више по среди уређење техничких детаља за примену конвенције, него сама интерпретација конвенције која је ствар правника и одговорних политичара, а не цариника и железничара.

Неуспех ове „комисије стручњака“ довео је цело питање зоне на мртву тачку. Зона, предата нашим властима још почетком марта 1925, није могла да проради. Требало је извести организацију њенога рада, а организација њена зависила је од још неодређених основа на које се тај рад има поставити. Наша влада чекала је повољан моменат за регулисање свих нерешених питања путем директних дипломатских преговора. У међувремену, спор око уређења зоне добио је два нова момента: с једне стране, захтев да се пруга Бевђелија—Солун уступи у експлоатацију београдској железничкој дирекцији; с друге стране, потреба да се територијалним проширењем наша зона оспособи за несметани рад. Ови нови моменти потребују извесно објашњење.

Приступајући откупу права Компаније Оријенталних Железница, наша је Краљевина 15 јула 1923 године закључила три конвенције: једном је, за 116 милиона франака, добила железнице Бевђелија—Митровица и Скопље—Ристовац; другом је, за 14 милиона, добила пругу Кенали—Битољ, а трећом, за 20 милиона, пругу Бевђелија—Солун.*) Сасвим је природно било да наша Краљевина закључи прва два уговора. Међутим, трећим уговором она је откупила једну железницу, која се налази на туђој, грчкој територији. Због чега? То је питање које нас овде неће занимати. Овде је главна чињеница, да смо ми добили од Оријенталаца сва њихова права на пругу Бевђелија—Солун, и да смо на основу тих права поставили захтев да се та пруга уступи београдској дирекцији у експлоатацију. Тај наш захтев поткрепљен је, у осталом, и извесним значајним економским и техничким разлозима: 1) што је пруга Бевђелија—Солун (77 км) само крајњи наставак железнице Београд—Бевђелија, те је корисно да она буде под истом управом; 2) што је то најподеснији пут за остварење тако потребног техничког и административног јединства и тарифске унификације на целој линији; 3) што пруга Бевђелија—Солун служи скоро искључиво нашем промету. Нема сумње, поред тога, да би таква солуција најбоље осигурала везу између наше границе и зоне, а осигурање те везе је неминовна последица оне политике, која је довела до ства-

*) Опширније о откупу ових железница в. „Наше финансије“ од Др. Славка Шећерова (стр. 84) и „La Zore Serbe à Salorique“ од М. Вилимановића (стр. 85).

рања једне чисто наше лучке зоне у Солуну. Најзад, да Грцима не би то изгледало необично, ми смо, у свако доба, могли навести преседан са пругом Кенали — Битољ на нашој територији, којом управља дирекција грчких државних железница. Истина пруга Кенали — Битољ је дуга само 17 км., а Ђевђелија — Солун 77 км. Али, ако су по среди начелне скрупуне, шта чини та диференција!

Што се тиче проширења зоне, наш захтев у томе правцу дошао је као последица једнодушно изражене жеље заинтересованог привредног света. Границе наше зоне нису биле утврђене приликом потписа конвенције од 10 маја 1923. Тада је само предвиђено, у једној декларацији, да ће једна, „мешовита комисија“ одредити те границе с тим, да оне обухвате и један од постојећих молоса солунске луке. Комисија о којој је реч састала се је у Солуну јула месеца 1923. Наши представници (консул г. Ф. Станојевић, инжињер г. Ст. Симић и председник Коморе г. Р. Дингарац) тражили су зону од 400.000 кв. м., а грчки су нудили једва 20.000 кв. м. Пошто су грчки представници имали везан мандат, дискусија о територијалним потребама зоне била је искључена, и комисија се растала без резултата. Питање граница је зато решено дипломатским путем, „од ока“. Протокол о разграничењу зоне, потписан 29 септембра 1923, обухвата површину од 94.000 кв. м., од које око 40.000 кв. м. на води („мокра зона“ како је тај део назвао г. Балугџић). Да ли је тај простор дозвољавао успешно и не сметано функционисање зоне? Заинтересовани привредни кругови сматрали су да је тај простор и сувише мали, и тражили проширење зоне. Њихова акција, вођена како на привредним конгресима тако и кампањом у штампи, убедила је била меродавне факторе у оправданост њиховог гледишта и довела до нашег захтева за проширењем солунске зоне.

Повољан моменат за уређење ових спорних питања појавио је се средином 1926 године. Грчки диктатор, генерал Пангалос, који је — то треба нагласити — годину дана пре тога изабран, непосредно од народа огромном већином гласова, за председника Грчке Републике, почео је, због суспендовања слободе штампе и парламентарних избора, да губи своју популарност у народу и у војсци. Да би поправио своје позиције без уступака „политичкој опозицији“, он је тражио успехе у спољној политици. Главни његов успех имао је да буде са-

вез са нашом Краљевином, који парламентарне владе Папанастија, Кафандариса и Михалакопулоса нису успеле да остваре. Са наше стране, понуда председника г. Пангалоса симпатично је примљена, али је изражена жеља да се претходно регулишу постојећа спорна питања. Наш посланик, покојни Панта Гавриловић, поставио је основе за споразум, и преговори су отпочели крајем јуна месеца. За непуних месец дана, споразум по свима питањима која су дотле раздвајала наше суседске и пријатељске земље био је постигнут. Конвенције су потписане 17 августа у Атини. Два дана потом, 19 августа, Пангалос је срушен.

II.

Која су питања регулисана у овим „атинским конвенцијама“ и у коме смислу?

Атинске конвенције обухватају две групе споразума: једни су политичке а други економске природе. Политичка група споразума састоји се из уговора о пријатељству и савезу, споразума о спорним поданицима, аранжмана о народносним мањинама, и једне декларације о манастиру Хилендару. Економску групу атинских споразума сачињава у главном допунске конвенција о зони са својим додацима, али се, уз њу, налаза и једна саобраћајна конвенција, један споразум о железничким тарифама и аранжман о уређењу заједничких граничних станица.

Уговор о савезу није рађен на оним основама, које су инспирисале грчко-српски савез 1913 године. Не само територијални и политички односи, него и нове међународне прилике створиле су другу ситуацију којој су се нови уговори морали прилагодити. Године 1913, савез између Србије и Грчке био је тајан и уперен против Бугарске. Године 1926, савез није могао бити тајан: он је закључен у складу са новим тежњама међународне политике и у духу одредаба пакта Друштва Народа. Уговор о савезу закључен 17 августа 1925, поставља основе за тесну политичку сарадњу Југославије и Грчке. Чл. 1. говори о заједничком испитивању спољних прилика и догађаја који могу утицати на сигурност држава уговорница. Чл. 2. предвиђа помоћ коју једна уговорница има указати другој у случају неизазваног напада на њену територију. Помоћ би се имала указати на начин који предвиђа пакт Друштва На-

рода. Чл. 3. расправља случај евентуалне промене политичког режима у балканским земљама. Уговорнице се обвезују да, у овом случају, по потреби одмах, одреде заједнички став који ће заузети, под резервом одлука које буде донео Савет Друштва Народа. За извршење горњих одредаба, чл. 4. предвиђа један накнадан споразум између „техничких“ (свакако војних) органа држава уговорница. То су главне политичке одредбе овога уговора. Остале су више формалне природе. Чл. 5. потврђује обавезу грчке владе да за време од 50 година гарантује потпуну слободу трговине Краљевине С. Х. С. преко грчке територије. Чл. 6. стипулира да ће се одредбе уговора тумачити онако, како то захтевају заједнички интереси обеју страна. Чл. 7. предвиђа регистравање овога уговора код Друштва Народа, а чл. 8 одређује трајање уговора. Уговор важи три године, после кога рока се може отказати. Уговор престаје важити 6 месеци по отказу.

Израђен у духу поратне међународне политике консолидовања мира и стања створеног мировним уговорима, овај уговор представља једну гаранцију више за осигурање постојећег реда на Балкану. Колаборација наше земље и Грчке у томе циљу одговара свакако једној општој потреби садашњице, да „немирни Балкан“ престане бити сталан рушилац европског мира. У томе погледу, интереси Југославије и Грчке су идентични, и користи од закљученог уговора су обостране. Истина ако би се у овоме мерила само евентуална војна помоћ која би се имала указати у случају непровоцираног напада, Грчка је ту несумљиво у добитку. Али рат је једна евентуалност, крајње средство које, у садашњој међународној заједници, ма шта се говорило и мислило о Друштву Народа, нема махом изгледа на честу употребу. Поред тога, оружана помоћ је само једна последица савезног уговора, а његов циљ је политичка сарадња и заједничка дипломатска акција између Грчке и наше Краљевине. А дипломатска сарадња са Грчком, под условом да је искрена, може бити не мало корисна нашој земљи.

Споразум о заштити мањина састоји се из свега два члана. У првом стоји да ће грчке мањине у Краљевини С. Х. С. уживати заштиту предвиђену сен-жерменским уговором, а да ће наше мањине у Грчкој бити заштићене одредбама севрског уговора, што излази на једно, пошто су одредбе о мањина у оба

поменута уговора идентичне. Чл. 2. стипулира да ће се овај споразум регистровати у Друштву Народа. Овај споразум, основан по начелу реципроцитета, у ствари је важан само за нас, пошто су грчке мањине у нашој земљи безначајне, ако се у опште претпостави да оне постоје. У грчкој Македонији пак живи данас око 150.000 људи наше расе, вере и језика. Овај живаљ мора се сматрати данас као саставни део нашег народа, пошто су се они македонски Словени, који су се декларисали као Бугари, листом иселили из грчке на основу Женевског протокола о размени становништва између Бугарске и Грчке. Наша је земља, дакле, сада морално везана да о томе живљу води рачуна. Она је зато са Грчком и закључила поменути споразум о мањинама. Тај споразум, међутим, предвиђа само примену одредаба из мировних уговора и ништа више. Да ли је онда било потребно закључивати специјалан споразум о томе питању са Грчком, пошто су одредбе из мировних уговора и без њега биле обвезне за Грчку? Свакако, било је непотребно и неупутно да бригу и страдање о нашем живљу у Грчкој преносимо просто на Друштво Народа, код нас је искуство већ учило да се заштита Друштва у томе погледу показала потпуно илузорна. Као добри пријатељи, ми смо могли са Грчком отвореније и искреније разговарати о томе свету и заједнички потражити начина да му се, без икакве повреде грчког суверенитета, обезбеде основна права човека и грађанина. То нисмо учинили, и зато је наша јавност таксирала споразум о мањинама као „велику грешку и велики неуспех наших преговарача.“

Уговор о спорним поданицима нашим садржи четири члана. У првome Грчка признаје наше држављанство извесном броју лица, чији се спискови прилажу. То су, с једне стране, некадањи турски поданици, пореклом из Јужне Србије, који су се, 1912 год., у време анексије затекли у Грчкој, и с друге, бивши аустро-угарски поданици, настањени у Грчкој, који су за време рата прешли у наше поданство. Чл. 2. предвиђа да ће жене ових поданика имати држављанство супруга, а деца до 18 година поданство родитеља. У чл. 3. Грчка се обвезује да тим поданицима поврати градска имања која су под секвестром, а чл. 4. говори о ратификацији овог споразума. Премда мало касно, овим одредбама ликвидира се једно мучно стање, које се протеже од 1912 године и које је изазивало сталне су-

кобе између грчких власти, које нису хтеле да признају наше поданство поменутиим лицима, и наших представника у Грчкој, који су били дужни да штите та лица, снабдевена нашим држављанским исправама. Ликвидација је извршена на тај начин, што је Грчка признала као наше поданике извесна лица која су лимитативно побројана у „приложеним списковима“ (око 460 породица). Да ли су ти спискови потпуни? То је питање. Међутим, факат је да се бар половина побројаних лица у списковима не налазе више међ живима, или се бар не налазе више у Грчкој.

Споразум о Хилендару израђен је у облику једне декларације грчког министра спољних послова г. К. Руфоса, који у име Грчке признаје овој нашој задужбини сва права и привилегије освештане како Берлинским Уговором од 1878, тако и Севрским Уговором од 10 августа 1920. Берлинским Уговором (чл. 62) је Порта примила обавезу да призна и сачува традиционална права и привилегије и вековне слободе које уживају манастирске општине у Св. Гори, а Севрским Уговором (чл. 13) ова је обавеза пренесена на Грчку, с тим да она важи за „не грчке“ манастирске општине. Декларација грчке владе само помиње ове одредбе, не спецификујући обвезе грчке владе. Може ли се ова декларација сматрати довољном кад се зна, да одредбе поменутих међународних уговора нису сметале да нови светогорски устав окрњи извесне привилегије, које је Хилендар столећима раније уживао? Не упуштајући се у расправу овога питања, ми ћемо овде, илустрације ради, поменути само један случај. Од времена Св. Саве па све до данас, Хилендарска самосталност била је неприкосновена. Сада пак светогорски устав предвиђа случајеве у којима се Протат, као врховна власт у Св. Гори, може мешати у интерне ствари Хилендара. Тај исти устав намеће грчко поданство свим хилендарским монасима, који су наши држављани. Најзад, можемо се запитати да ли је и хилендарска имовина ван опасности, јер су имања руског Св. Пантелејмона и бугарског Зографа пала под удар аграрне реформе. Овакав какав је, споразум о Хилендару је излишан, јер су и без њега обавезе из мировних уговора у важности.

Допунска конвенција о зони регулише службене односе у нашој лучкој зони у Солуну и организацију саобраћаја на прузи Ђевђелија — Солун. Она се зове допунска“ (convention

intégrative) зато што треба да допуни конвенцију од 10 маја 1923 „о уређењу транзита преко Солуна.“ Она је у ствари допуњује, али је делом и мења. Допунска конвенција је свакако једна од најопсежнијих које је наша Краљевина закључала после рата. Садржи 127 чланова са три прикључна протокола и једним закључним протоколом, а поред тога два посебна споразума (о специјалним транспортним тарифама и о заједничким железничким станицама на граници) могу се такође сматрати као саставни део њен. Дати детаљну анализу њених одредаба — значило би писати читаву књигу. То би, у осталом, био и неупутан посао, јер допунска конвенција, рађена на брзу руку, садржи многа понављања и многе плеоназме идеја и речи; поред тога у распореду материјала и одредаба, она не показује онај логичан ред којим треба да се одликује сваки уговор. Зато ћемо овде изложити у крупним потезима њену садржину.

Први део ове конвенције (чл. 1-13) говори о организацији саобраћаја на прузи Солун — Ђевђелија. Експлоатација и управа ове железнице остају и даље у грчким рукама, али се постављају на једну аутономну основу. У Солуну се оснива „Уред за Експлоатацију пруге Солун — Ђевђелија“ који је као посебна дирекција ове железнице. На челу тога уреда налази се комесар, кога поставља грчка влада са широким овлашћењима. То је свемоћни и једини управник железнице Солун — Ђевђелија. Он има сва права, па дакле и све одговорности у погледу функционисања те железнице. Али поред њега, у Уреду заседава и један делегат наше владе — југословенски комесар — који има улогу посматрача са правом да чини примедбе комесару — управнику у циљу отклањања евентуалних сметња или унапређења саобраћаја на прузи Солун — Ђевђелија. Ово је све лепо. Али шта ће се радити, ако управник не прими уредбе, примедбе и предлоге нашег комесара, или ако их прима али и не изврши? Конвенција зато предвиђа једног трећег комесара, који врши улогу арбитра у том случају. Тај комесар — арбитар је Француз, и њега споразумно одређују грчка и наша влада, а у случају неспоразума — Савет Друштва Народа. Оно што реши тај арбитар, то је за комесара — управника обвезно: он је дужан да његову одлуку изврши. То је суштина нове организације на прузи Солун—Ђевђелија. Затим следују разне друге одредбе у вези са

том новом организацијом: да мандат комесарима траје пет година, да њихове принадлежности падају на терет обеју уговорница; затим одредбе о општењу са чиновницима; затим овлашћење дато комесарима да уведу унификацију техничке и комерцијалне службе са прописима који важе на прузи Скопље—Ђевђелија, и т. д. Као што се види, овим споразумом није прихваћен наш захтев, да се пруга Солун — Ђевђелија уступи у експлоатацију београдској железничкој дирекцији. Та је пруга и даље остала у грчким рукама, али је њена организација тако спроведена, да су нашој трговини дате све потребне гаранције за сигурност и уредност саобраћаја између наше границе и зоне у Солуну. Нађена је, дакле, „златна средина“ која је измирила супротности у гледиштима. А уговор са Оријенталним Железницама? У чл. 121 допунске конвенције стоји, да у извршењу одредбе чл. 1., влада Краљевине СХС уступа грчкој влади права која је добила уговором са Оријенталним Железницама на пругу Ђевђелија—Солун, а грчка влада прима на себе обавезе које из тога уговора проистичу за Краљевину СХС. На тај начин, цео спор око железнице Солун—Ђевђелија имао је да буде ликвидан.

Пошто је тако срећно решила тај крупни спор, допунска конвенција се бави разним детаљима саобраћајне службе и опредељује права и дужности наших и грчких органа у погледу колске, маневарске, комерцијалне службе, службе одржавања и грађења пруге и жел. објеката, регулише тарифске олакшице и разне олакшице железничком особљу наше земље и Грчке (чл. 14—86), да потом пређе на уређење пристанишне службе у зони (чл. 87—102). Одредбе о *пристанишној служби* освештавају самосталност наше зоне у лучком погледу, као што је, премда не довољно категорички, уговорено 1923 године, али се у њима ипак предвиђа сарадња између нашег лучког капетана и команданта солунског пристаништа, коме се признаје извесно право надзора. Чл. 90 регулише поступак у случају кад брод доноси товар само за нашу зону. Наш капетан одређује место где ће брод пристати и шаље једног службеника да спроведе брод дотле. Бродски папири, као и санитарни лист, предају се нашем капетану, који их чува све до одласка брода. У случају заразе, наши органи поступају по прописима париске конвенције од 1903 године. Наша царинарница прима и издаје манифест за робу, и визира конесман који јој подносе сопстве-

ници робе. Међутим, наш кепетан је дужан да одмах извести грчког комаданта пристаништа (*à titre de renseignement*) о доласку или одласку бродова и да му, у року од 24 часа, достави податке о дотичним бродовима (чл. 89). Чл. 91 третира поступак у случају кад брод доноси товар намењен делом нашој зони а делом солунској луци. Капетан брода одређује где ће брод прво пристати. Броду се потом одређује место у солунској луци или у нашој зони, и брод, кад заврши истовар на једном месту, прелази на друго без даљих формалности. Ако пак брод носи само мале количине за другу страну, он ће моћи извршити истовар помоћу мауна, не мењајући своје место (чл. 96). Исто тако, ако је кеј наше зоне заузет у моменту доласка брода, командант солунске луке одређује му једно место у пристаништу одакле ће моћи маунама да истовари робу (чл. 99). Брод ће такођер моћи да врши истовар тешкога брута за нашу зону на кеју солунске луке, где има специјалних дизалица за тешке предмете (чл. 98). Све су то чисто техничке одредбе за примену уговора од 10 маја 1923. Међутим, у чл. 101 налази се једна одредба од начелног значаја, коју поменути уговор не предвиђа. Тај члан гласи: „Транспорт робе који врше искључиво бродови са СХС заставом између Српске слободне зоне и грчких пристаништа и обратно неће се сматрати као каботажа, пошто је С.С. Зона царинска област С.С.Х. за време трајања уговора од 10 маја 1923.“ Да ли се из факта, да је солунска зона наша царинска област, може закључити да транспорт робе између зоне и грчких лука не представља каботажу, то је једно спорно питање. Спор је овде у толико већи, што је речено да каботажа не постоји само у случају кад транспорт робе врше наши бродови, а то је, свакако, једно куриозно сватање питања каботаже. Али овде нема места начелној дискусији, пошто је споразум о каботажи једна политичка концесија коју нам је Грчка учинила.

У осталом делу допунске конвенције, третирају се разна *службена питања зоне*, ако тј. овакав наслов може да обухвати све оно обиље разноврсности којим се одликује овај део конвенције. Ту се говори о радницима у зони (чл. 102) и о царинској контроли при улазу и излазу (чл. 103), о чиновничким униформама (чл. 104) и о преступима које кажњава управа зоне (чл. 105), о надлежности грчких судова (чл. 107) и о оружаној помоћи у случају нереда на бродовима (чл. 108), о визи бродских папира (чл. 110) и о обвези наше зоне да не извршује лучке радове штетне

за пловидбу (чл. 111), о општењу наших чиновника са командантом солунског пристаништа (чл. 113 и 114) и о таксама које се наплаћују у нашој зони (чл. 115). Чл. 118 опредељује *проширење наше зоне* због саобраћајних потреба. Према опису граница који се ту налази и према плану који иде уз конвенцију, наша зона добија проширење од приближно 40.000 кв. м. у правцу Бешчинара. Ово проширење зоне је неоспорно једна нова концесија коју нам је Грчка учинила у овоме споразуму. Са тим проширењем, наша зона би обухватила приближно 100.000 кв. м. на суву, не рачунајући припадајући јој део на води. У чл. 119 стоји, међутим, да се између наше зоне и улице „26. октобар“ (варош) поставља један појас од девет метара ширине „ради подизања спојних линија“ између источног и западног дела грчке слободне зоне. Ово значи, да наша зона остаје, и после проширења, опкољена са свих страна грчком слободном зоном, без непосредног излаза у варош. Ситуација наше зоне, дакле, остаје и даље неповољна. Ипак, она је поправљена тиме, што је у чл. 119 изрично речено да овај појас неће ни у колико сметати промету српске слободне зоне.

Овим је сумарни преглед допунске конвенције завршен. Ова конвенција садржи, међутим, и три закључна протокола, којима се регулишу поштанско-телеграфска (анекс А), ветеринарска (анекс В) и царинска служба (анекс С), у нашој зони. Ови протоколи предвиђају чисто техничке одредбе о поступку при увозу и извозу робе из зоне. Све те одредбе израђене су у духу општих прописа конвенције од 10 маја 1923, а у циљу њеног привођења у живот. Вредно је, ипак, овде поменути преамбул анекса С, где стоји да се „доње одредбе“ предвиђају ради регулисања царинске и железничке службе која се односи на вагонску робу „која приспева железницом из Краљевине СХС и даље преко грчке територије“ или „која се из С.С. Зоне отправља за Краљевину СХС и даље“. Ова редакција предпоставља, дакле, могућност да наша зона служи не само промету Југославије, него и транзиту трећих земаља, Чехословачке, Мађарске, Румуније итд. У осталом, ова могућност не представља никакву нову концесију, пошто у уговору од 1923 године стоји (чл. 5) да ће се као транзит сматрати свака роба, без обзира на порекло и намену, која долази са граничне станице у зону и обратно. Од интереса је овде приметити, да чл. 127 допунске конвенције предвиђа примену прикључних протокола А, В и С

одмах по подпису конвенције, а не по њеној ратификацији, „пошто су ти протоколи израђени у извршењу конвенције од 10 маја 1923 године“. Ако се ти протоколи ни до данас нису применили, има се „благодарити“ промени режима у Грчкој, која је наступила свега два дана по подпису атинских споразума.

Да бисмо завршили преглед атинских споразума, потребно је додирнути још три конвенције: једна се односи на уређење заједничких граничних станица, друга на увођење директних транспортних тарифа, а трећа на транзит и саобраћај уопште. Прва конвенција предвиђа установљење заједничких граничних станица, и то на прузи Солун — Скопље станицу у Ђевђелији, а на прузи Битољ — Солун станицу у Битољу. Конвенција, која садржи 34 члана, регулише у детаљима функционисање ових заједничких станица. Друга конвенција предвиђа увођење директних тарифа између станица Краљевине СХС и Грчке и израду специјалних, редуцираних тарифа за извесне производе из Краљевине СХС за Грчку или обратно, а нарочито у саобраћају између српске и грчке зоне у Солуну с једне, и Краљевине СХС с друге стране. У чл. 6 ове конвенције говори се о заједничком раду и сарадњи наше земље и Грчке на међународним конференцијама, поглавито у тарифским питањима. Најзад, трећа саобраћајна конвенција рађена је по уобичајеном — „класичном“ типу ових конвенција и третира питања транспорта робе и путника, транзитних експедиција, царинских формалности, саобраћаја кола и друго, све на бази усвојених начела у међународним споразумима. Чл. 36 каже се да ова конвенција ни у колико не крњи повољније одредбе о третирању транспората и транзита, предвиђене у специјалним споразумима о којима је горе било речи.

Атински споразуми од 17 августа 1925 представљају неоспорно најважнији акт који је наша земља до сад закључила са Грчком. Њима су ликвидирани сви они спорови који су годинама реметили добре суседске и пријатељске односе између грчког и нашег народа и који су били стална препона искреној политичкој сарадњи наших земаља. Њима је такође, разуме се под резервом ратификације, запечаћен грчко-југословенски савез, који се на Западу сматрао као најбоља залога мира на Балкану. Атинске споразуме треба посматрати зато пре са полигичког него са економског гледишта, иако је највећи део њихов посвећен економским питањима. Намера је била и једне

и друге стране да се, по сваку цену, расчисти терен на који се имају поставити темељи њихове политичке колаборације. Истина, начин на који је тај терен разчишћен даје места озбиљним приговорима. Што се нас тиче, споразум о мањинама и о Хилендару не може се сматрати као повољан. Што се Грка тиче, извесне одредбе из допунске конвенције нису могле оставити најповољнији утисак. Али, ако су по среди били крупни политички интереси, морало се је, ради обостраног добра, прећи и са наше и са грчке стране преко свих тих обзира. Грци то нису учинили: они су атинске конвенције одбацили.

Како је дошло, и из којих разлога, до одбацивања атинских конвенција у грчком парламенту?

Пре но што су завршени преговори између Пангалосовог министра г. К. Руфоса и наших делегата г. г. Гавриловића, Антића и Аврамовића, представници „политичке опозиције“ у Грчкој протестовали су против концесија које је г. Пангалос био спреман да учини нашој Краљевини. Они су, у једном меморандуму упућеном тадањој влади, изјавили да јелински народ неће признати никакве обавезе које Диктатура буде закључила на штету његових суверених права и његових виталних интереса. Тежња ових изјава била је несумњиво да осујети окончање једнога акта, који је, по мишљењу тадање опозиције, садржавао неповољне одредбе за Грчку. Како је пак, у пркос тих протеста, овај акт свршен и потписан, прва брига „политичке опозиције“ по обарању Пангалосовог режима била је да прогласи закључене конвенције као „неважеће“. Политички прваци нису могли задржати овакав став кад им је, после избора, генерал Кондилис поверио управу земље. Концентрациона — или „екуменска“ — влада г. А. Заимиса изнела је тад мишљење да парламент треба да запечати судбину атинских конвенција, пошто оне и иначе подлеже ратификацији парламента. Он није крио своју жељу, да парламент ове конвенције одбаци као штетне по Грчку.

Судећи по изјавама министра Иностранних Дела г. Михакопулоса и по писању владине штампе, Грци су се успротивили ратификовању атинских споразума поглавито због неповољних одредаба у допунској конвенцији, у погледу експлоатације пруге Ђевђелија — Солун, увођења слободног транспорта робе између наше зоне и грчких лука и признања права нашој зони да може служити транзиту трећих држава.

Носиоци новог режима у Грчкој нису хтели да признају компромис који је између наших представника и владе г. Пангалоса постигнут у питању функционисања железнице Ђевђелија — Солун. Сматрајући да, без пристанка Грчке, компанија Оријенталних железница није могла да нам уступи никаква права на ову пругу, они су стали на гледиште да Грчка, није обвезна никакве изузетне привилегије осигурати нашој Краљевини у погледу експлоатација те пруге. Г. Михалакопулос је у више прилика изражавао готовост атинске владе да учини нашој трговини „све потребне олакшице“, али не и уступке на штету грчких суверених права“. Оно пак што је нарочито погађало осетљивост грчких политичара, то је био комесар — Француз, који је играо улогу арбитра. Изгледало је да би Грчка, у крајњем случају, примила основе за експлоатацију железнице Ђевђелија — Солун, али под условом да арбитар не буде комесар — Француз, него Друштво Народа или који његов делегат.

Питање транспортовања робе из зоне у грчке луке регулисано је чл. 101 допунске конвенције. По томе члану, ово транспортовање робе не сачињава каботажу „пошто је зона царинска област Краљевине С. Х. С.“ Ипак, право преноса робе из зоне у грчка пристаништа признаје се само нашој застави (поред грчке). Носиоци новог режима у Грчкој истакли су гледиште да наша зона, иако изузета из грчког царинског подручја, остаје ипак саставни део грчке територије и солунске луке, и да, према томе, пренос робе из зоне у грчка пристаништа представља каботажу, која се резервише само за националну заставу. Они су се успротивили томе, да наши бродови добију, макар и овако ограничено, право каботаже.

Што се тиче, „транзита трећих држава“, Грци су изнели гледиште да је „српска зона створена за српску трговину“ и може служити само експедицијама из Краљевине или за Краљевину С. Х. С. Промет трећих држава не може се користити установом српске зоне, којом је Грчка дала један изузетно повољан режим искључиво за транзит југословенски. Ако би друге државе желеле обезбедити својој трговини преко Солуна какве олакшице, оне се имају обратити не Краљевини С. Х. С., која им не може стављати своју солунску зону на расположење, него грчкој републици, која је једино позвана да одлучује по сличним рекламацијама. У осталом, Грчка је већ

предвидела тај случај и створила у Солуну, поред српске зоне, једну општу слободну зону, намењену да служи транзиту свих земаља, па и југословенском, у колико се овај неби служио српском зоном. Ако би транзит трећих земаља пролазио кроз српску зону, шта би онда остало грчкој слободној зони, која је специјално намењена томе транзиту? Приговор југословенских кругова, да конвенција од 1923 године не ограничава улогу српске зоне на транзит Краљевине С. Х. С. није оправдан. Познато је да се Грчка, у савезном уговору од 1913 године, обвезала да обезбеди „пуну слободу српске трговине“. Ако конвенција од 10 маја 1923 стипулира да ће се као „транзит“ сматрати свака роба „без обзира на порекло и намену“ која долази са граничне станице у зону и обратно, то се има тумачити у овом смислу: транзит је свака роба, која циркулише између зоне и граничне станице, без обзира на порекло кад иде за Краљевину С. Х. С. а без обзира на намену кад долази из Краљевине С. Х. С. Из свега што је изложено, грчки кругови закључују да „српска зона има служити само српском транзиту и само под тим условима она може функционисати у Солуну“.

Као што се види, по мишљењу нових господара у Грчкој, атинске конвенције би се могле примити ако би се ревидирале извесне одредбе, које је јавно мишљење такситрало као штетне и понижавајуће. Листови су, у осталом, јавили да је грчки министар иностраних дела г. Михалокопулос у више прилика предлагао нашој влади ревизију тих конвенција. Једно време се, шта више, веровало да је дошло и до начелног споразума у томе питању, приликом састанка г. Михалакопулоса са нашим послаником у Паризу, г. Спалајковићем. Зашто се, онда, није приступило ревизији?

Под условом да се чувају основне линије споразума, ревизија је могла бити корисна по обе стране. И ако је гледиште нових властодржаца у Грчкој на извесна питања израђено на сувише суптилним дедукцијама и усиљеним аргументима, измена мисли између наших и грчких представника могла је дати добре резултате. Јер, по среди је била не толико правна основаност, колико политичка опортуност извесних концесија. Ми смо већ видели да допунска конвенција не допуњује само, него и мења неке основе конвенције од 10 маја 1923. Питање се, дакле, састојало у томе, да одредимо у колико

нам обзиром заштите нашег транзита дозвољавају да прихватимо грчке пропозиције. У погледу каботаже, разлике у гледиштима, које, узгред буди речено, нису имале ни за нас ни за Грке велики практични значај, изравнале би се без тешкоћа. Исто то важи и за питање транзита трећих држава. Дискусије би било поглавито у питању железнице Ђевђелија — Солун, које је, с обзиром на већ обележену „политику наше лучке зоне у Солуну,“ од специјалне важности. Ипак, споразум би и ту био постигнут ако би Грци правили питање само од комесара — Француза. Са мало добре воље, споразум би се остварио. Ако би наша земља учинила у њему извесне уступке грчком гледишту, она би могла, у накнаду, добити концесије у питању мањина и Хилендара. Ревизија би, у томе случају, била тим више пожељна, што би створила повољније услове за неговање пријатељских односа и за склапање савеза између наше Краљевине и Грчке. По грчком тврђењу, до ревизије није дошло зато, што је наша влада одбијала сваки разговор о ревизији. Ово тврђење није поткрепљено доказима. Ни данас се не зна још, шта је наша влада одговорила на грчке предлоге, и, што је важније, какви су услови постављени са грчке стране за ревизију атинских конвенција.

Било како да је са питањем ревизије, остаје факат да је нова, коалициона влада г. Заимиса поднела грчком парламенту атинске конвенције са безмало формалним предлогом да се исте одбаце. Парламенат је, на седници од 25 августа о. г., после краће дискусије, једногласно одбацио те конвенције. Његово је право било да потписане споразуме, које је влада изнела преда њ, оснажи или обори. Он је нашао да ти споразуми нису рађени у духу оних начела, која су освештана конвенцијом од 10 маја 1923; да се у њима налазе извесне концесије, које угрожавају битне интересе грчке привреде, донекле и интегритет грчке територије; да најзад атински споразуми, место да инаугуришу нову еру политичке и економске сарадње између Југославије и Грчке, могу довести само до штетних трвења међу њима. Атински парламенат је зато поништио те споразуме. То је, рекли смо, било његово право. Да ли је, међутим, влада г. Заимиса била у праву да споразуме од 17 августа 1926 износи пред парламенат, кад није хтела да им обезбеди своју потпуну потпору? Ту је тежиште целог овог питања. Кад једна влада износи пред парламенат какав ме-

ђународни уговор, она је донекле морално везана да спроведе ратификацију истог, или да у случају неуспеха повуче кон-секвенце. То је једно правило међународне куртоазије. Ако се влада г. Заимиса није слагала са актом који је извршио г. Пангалос, она је могла да га не ратификује, односно да га не износи пред скупштину. Она то није хтела чинити. На про-тив, сматрала је за свој лични успех једногласно одбацивање конвенција у атинској Вули.

Грчки министар иностраних дела г. Михалакопулос из-јавио је да је влада била морално везана да атинске споразуме изнесе пред парламенат, пошто је, у томе смислу, дала обећање приликом једне интерпелације. Шта ово значи? Значи да је влада, без икакве потребе, сама себе везала да конвенције из-носи пред скупштину, односно да је сама хтела то изношење, пошто је никакви прописи нису гонили на то. Ако су, дакле, атинске конвенције одбачене у атинској скупштини, то долази отуд што је влада г-. Заимиса хтела да их одбаци. Наша јав-ност је објаснила ову жељу грчке владе унутарњом ситуацијом у Грчкој. „Да би компромитовала режим генерала Пангалоса пише „Трговински Гласник“— који у народу и у војсци броји још увек доста присталица, влада г. Заимиса је хтела да обо-реног диктатора, прикаже као велеиздајника; она је наду-вала две — три мање уобичајене одредбе које су ушле у атинске споразуме, и, представљајући их као повреду јелин-ске части и достојанства, поништила је све те споразуме на еклатантан начин, у пленуму парламента, уз сву потребну га-ламу и грандилоквијацију: нека зна јелински народ да је Пан-галос продао Солун Србима!“ Са своје стране, г. Михалако-пулос је у једној изјави демантово ово тврђење, уверавајући да никакви обзири унутарње политике нису руководили атин-ску владу у овом послу. Као доказ, он је навео факат да је цела скупштина једнодушно гласала против поменутих спо-разума. Овај факат није довољан доказ за такво тврђење. Јер ако је поништај конвенција имао да погоди г. Панга-лоса, једнодушност скупштине у којој није било његових при-сталица не може ништа демантовати.

Свакако, бојазан атинске владе од поновних покушаја да се г. Пангалос доведе на власт није била без утицаја на њену одлуку да поништајем конвенција компромитује бившег дик-татора у народу. Многобројне завере Пангалосових приврже-

ника противу садањег режима, откривене током последње године дана, најбоље показују да је та бојазан била довољно основана да би могла одредити владу г. Заимиса на такавкорак. Али поред те бојазни, владу је одредила још једна побуда коју је, у једном наступу искрености, г. Мхалакопулос признао новинарима. Он је наиме рекао, да је стално повећавање српских захтева у погледу на солунски транзит почело да забрињује представнике грчког народа. Србија је 1914 године тражила само олакшице за своју трговину преко Солуна, и те је олакшице добила у једној слободној зони са грчком управом. Године 1923, она је тражила и добила једну чисто српску зону у солунској луци, а 1925 године она је хтела да добије српско пристаниште са железницом Ђевђелија — Солун. Г. Михалакопулос сматра да конвенција од 10 маја 1923 год. представља максимум концесија које је Грчка могла учинити Краљевини С. Х. С., и да се само у границама које је та конвенција утврдила могу водити накнадни преговори о уређењу наше лучке зоне у Солуну. Мишљење г. Михалакопулоса је свакако меродавно у колико се тиче расположења атинске владе у питању наше зоне, али његови наводи нису сасвим тачни. Захтеви Краљевине Србије, и касније Краљевине С. Х. С., нису се много повећавали од 1914 до 1925 године. Јер, према нацрту уговора који је израдила српска делегација 1914 године, Србија је у то време тражила стварање једног „српског пристаништа“ у Солуну. Али 1914 год. Грчка није хтела ни да дискутује тај предлог уговора, и тек је 1923 године прихватила идеју о стварању „српске слободне зоне“ у Солуну. У питању зоне, дакле, није било повећања наших захтева, него је било само повећања уступака које је Грчка чинила нашем гледишту обележеном још 1914 године.

Ове је концесије Грчка увек нерадо давала, сматрајући да тиме крњи своја суверена права. Она живи у уверењу да нам је учинила велику жртву кад је 10 маја 1923, у жељи да добије нашу потпору на Лозанској Конференцији Мира, потписала конвенцију о зони. И од тога времена, она се непрестано трудила да уступке које је учинила том конвенцијом сведе на најмању могућу меру. То јасно показује рад на ограничењу зоне, конферисање експерата за уређење службених односа у зони, најзад стварање једне грчке слободне зоне уз нашу. Један изузетан политички режим у грчкој пристао

је да нам учини извесне нове уступке, али је зато, по обарању тога режима, Грчка поништила све те уступке. Одбацујући атинске споразуме, она је хтела показати да не мисли ићи даље од линије која је обележена конвенцијом од 10 маја 1923. Значи ли то, међутим, да је она расположена ићи бар том линијом?

IV.

Какве консеквенце имамо ми повући из факта, да је Грчка одбацила атинске споразуме од 17 августа 1926 год.?

Износећи ове конвенције пред парламенат са нескривеном одлуком да их поништи, влада г. Заимиса је ипак сматрала за потребно нагласити, да тиме не жели погађати односе пријатељства која везују Грчку са Југославијом, него само показати да атински споразуми, који вређају достојанство јелинског народа, не могу добро служити томе пријатељству. Наша земља, дакле, по мишљењу грчке владе, не треба да сматра одбацивање атинских конвенција као један непријатељски акт од стране Грчке. По нашем мишљењу, тај акт се не може сматрати ни као израз грчког пријатељства. Јер, између добрих пријатеља, спорови се решавају обостраним попуштањем у преговорима, а не једноставним и бурним одбацивањем закључених споразума. Зато је јавно мишљење наше земље таксирало акт владе г. Заимиса као „једну грубу некоректност.“ Атинске конвенције нису, можда, најбоље решиле поједине спорове између наше Краљевине и Грчке, и ми смо већ истакли, у претходним странама, извесне њихове недостатке и грешке. Али зато поништај тих конвенција није био пут и начин да се те грешке поправе. Приступајући једноставно поништају атинских споразума, грчка влада није водила рачуна о утиску који ће тај акт оставити на наш народ, и тиме се не мало огрешила о наше пријатељство. Она је тиме створила једну мрачну мрљу у нашим међусобним односима и довела у питање пројектовану политичку сарадњу Југославије и Грчке. Свакако, то не значи да је она дефинитивно онемогућила ову сарадњу. Али, да би после тога акта наша Краљевина могла поново прихватити политику савеза са Грчком, потребно је да јој ова дадне несумњива доказа о својим искреним намерама; потребно је да Грчка сад покаже, не речима него делом, да заиста жели и хоће нашу сарадњу.

Она ће ускоро имати прилике да то покаже. Поновни преговори у циљу регулисања оних спорних питања, која не трпе дуже одлагање, отпочеће свакако за кратко време. Овде у првом реду ваља поменути оне спорове који се односе на обезбеђење нашег економског излаза на Солун, тј. спорове око солунске зоне и железнице Ђевђелија — Солун. У питању зоне, грчка влада је дала уверење да је готова регулисати сва спорна питања у духу оних принципа, који су освештани конвенцијом од 10 маја 1923. Што се пак тиче железнице Ђевђелија — Солун, она се изјаснила спремном да пружи све оне гаранције, које су стварно потребне за обезбеђење нашег транзита преко Солуна. Ако и приликом предстојећих преговора по поменутих питањима Грчка стварно покаже такво расположење, резултат може бити добар. Јер, са наше стране никад нису ни предлагане другојаче основе за преговоре, и на тим основама се преговарало и о атинским конвенцијама. Ако су у овима учињени местимично извесни изузеци, то је дошло као последица указаних потреба. Под претпоставком да се ти изузеци потпуно елиминишу, конвенција која би се имала закључити о солунској зони и ђевђелијској железници не може се много разликовати од оне, која је 25 августа о г. поништено у грчком парламенту. Предстојећи преговори биће зато као нека врста отвореног обрачуна између наше земље и Грчке по питању нашег излаза на Солун: Грчка ће на њима имати да открије своје право расположење према оним нашим интересима, које је она обвезна поштовати. Отуда предстојећи преговори могу бити од капиталне важности по развој наших односа са Грчком. Они могу пресећи хладноћу коју је у тим односима изазвао поништај атинских конвенција и припремити терен за координирање економских и политичких интереса ових земаља у циљу стварања једне шире заједнице. Али, исто тако, они могу бити предзнак једне нове политичке оријентације на Балкану, која не би имала за основ грчко-југословенски савез. Све то зависи данас од Грчке. Гледиште наше Краљевине је довољно познато. Оно тежи да омогући функционисање солунске зоне и обезбеди њену несметану везу са границом. Наш циљ је да постигнемо тај резултат, без цепидлачења на форми. Хоћемо ли га постићи, како и када, то зависи једино од Грчке.

Опште узевши, одбацивање атинских конвенција од стране

грчког парламента, и ако не значи дезавуисање политичке сарадње с нашом земљом; створило је извесну нелагодност у нашим односима са Грчком. На Грчкој остаје данас да ту нелагодност одстрани и да створи погодбе за повраћај оне узајамне срдачности, на којој има почивати пројектована колаборација њена с нашом Краљевином на политичком и економском пољу.

Dr. VALDEMAR LUNAČEK:

ZAŠTITA DIONIČARA I ZAŠTITA ULAGAČA.*)

Prazvno-politička je tendencija moderne države i pravne nauke, da je legislativna intervencija države opravdana odnosno potrebna svagdje ondje, gdje postoji jedan općeniti interes, koji zavredjuje pravnu zaštitu. Ovo je shvatanje konzekvencija Aristotelove teze, da je državi svrha, da svim članovima društvene zajednice, kojoj je država vrhovni oblik organizacije, pruža mogućnost što veće fizičke i pravne sigurnosti te što većeg blagostanja. Odatle slijedi, da legislativa države mora reagirati na svaku takvu društvenu pojavu, koja predstavlja opasnost, ili štetu za pravilni ekonomski rad i napredak za veći broj ili bolje reći za izvjesnu skupinu istovrsnih ili srodnih individualnih ekonomskih jedinica. In concreto je često dosta teško odgovoriti na pitanje da li izvjesna pojava ekonomskog života ima takvu karakteristiku, tipičnost odnosno opseg, da zaslužuje intervenciju državne legislative. Smatram, da treba kod rješavanja problema zaštite dioničara i zaštite ulagača u prvom redu raščistiti ovo pitanje, jer ćemo onda moći lakše prosuditi *smjer i opseg* zaštite, koju treba da pruži država. Mislim, da će na taj način i ovaj koreferat zaokružiti ono, što je izneseno u referatima gg. prof. Dra Škerlja i Dra Bajkića i da ću možda uspjeti, da nađem i izložim ideološku bazu i vezu obih problema: zaštite ulagača i odgovornosti organa dioničkih društava, koji su u juridičkom smislu apsolutno različiti, pa čak nisu ni sasvim paralelni. (v. Škerlj, Spomenica kongresa pravnika 1927. str. 21.).

Treba dakle ponajprije odgovoriti na pitanje: da li interesi ulagača i interesi dioničara u našoj kraljevini predstavljaju takav

*) Koreferat, održan na kongresu pravnika u Sarajevu (23—25. septembra 1927).

općeniti interes (t.j. interes jedne znatne istovrsne skupine ekonomskih jedinica), da opravdaju legislativni zahvat države kao vrhovnog zaštitnika pravnog, ekonomskog i socijalnog poredka koji treba da ima izvjesne pravno-političke tendencije i da ih ostvaruje. Unatoč toga, što o problemu zaštite ulagača i reforme prava dioničkih društava postoji čitava velika literatura, nisu mišljenja jednaka. Ima još i danas teoretičara, koji u znaku ekonomskog liberalizma zagovaraju manje više potpunu slobodu i vele, tko hoće da riskira i spekulira neka gubi svoj novac. Države kao cjeline se to ništa ne tiče. *Laissez faire, laissez passer le monde va de soi meme.* Bila bi, mislim, velika pogriješka, kad bismo ovo pitanje raspravili generalno, posve teorijski, a da onda tek pitamo, kakve su specijalne prilike u tom pogledu u našoj državi. Mislim, da treba kod svake legislative reforme u opće najprije ustanoviti kakve su naše prilike, a onda tek odrediti, kako ćemo u kojem obliku i u kojem opsegu upotrebiti za sada teoretske znanosti i praktična iskustva drugih država s drugom ekonomskom i socijalno-ekonomskom strukturom. Ekonomsko je stanje naše kraljevine u prvom redu karakterizirano niskim stepenom produktiviteta uopće, zatim apsolutnom pretežnošću zemljoradnje i konačno time, da smo kao i u kulturnom tako i *mutatis mutandis* u ekonomskom pogledu na raskršću između istoka i zapada i na prolazu od razmjerno primitivnih, patrijarhalnih oblika ekonomskog rada k višim oblicima intenzivne i kvalificirane proizvodnje i radinosti.

Odatle slijedi, da je poznavanje svih viših oblika spekulacije kod nas u širim krugovima upravo minimalno, te da široke mase t. zv. malih ljudi prosječno znaju vrlo malo ili ništa o funkcijama novčanih zavoda i o raznim načinima plodonosnog ulaganja svojih uštedjevina. Zbog toga možemo svaki dan konstatovati, kako se široke mase gotovo nikako ne služe čak ni onim oblicima bankovnog poslovanja, koji ne sadrže nikakav ili gotovo nikakav spekulativni momenat, te kako im u veliko manjka povjerenje spram novčanih zavoda. Kraj slabog produktiviteta naše privrede sitne su i uštedevine, koje stoje na raspolaganju za poduzetnika odnosno za plodonosno ulaganje, a i te se sitne uštedevine tako reći tek u najboljem slučaju povjeravaju novčanim zavodima kao štedni uložak, dok se vrlo često tezauriraju ili se upotrebljavaju u zelenaške svrhe.

I tezauracije i zelenaštvo su bez sumnje štetne u ekonomskom

kao i u socijalnom pogledu, jer se time novac imobilizira, odnosno upućuje onim pravcem, gdje se može unaprediti zdravo razvijanje novih poduzeća. S druge strane moramo konstatirati, da naše javno mišljenje kao vjerni odraz realnog niveau-a širokih masa reagira slabo ili nikako na razne sumnjive, štetne ili ruinozne pojave našeg novčanog ili kreditnog tržišta. To je opet dokazom, da ljudi neznaju pravo zašto su novac ovako ili onako uložili, a kad nastradaju i ulože svoju većinom malu, teško stečenu uštedevinu opet neznaju kako da si pomognu, odnosno, da li im se može pomoći. To je izvjesna indolencija i posljedica neznanja, a naročito posljedica okolnosti, da su razvijene forme ulaganja kapitala premalo popularizirane tako da masa ima psihološku dispoziciju, da u slučaju sloma jegnog poduzeća ne kudi, ponajprije poduzeće, nego onoga, koji je u to poduzeće uložio svoj novac bilo u formi uloška bilo u formi dionica.

Da su glavni oblici ulaganja kapitala kod nas više popularizirani bio bi psihološki momenat kod širokih masa malih i srednjih štediša sasvim drugačiji i predstavljao bi sam po sebi jedan čimbenik, koji može barem donekle odvracati odgovorne faktore dioničkih društava uopće, a novčanih zavoda napose od raznih vratolomnih, neserioznih i sumnjivih transakcija, kojih je nažalost bilo dosta zadnjih godina u našoj narodnoj privredi, te su prouzročili milijunske štete širokim masama ulagača u korist malog broja ne uvijek frauduloznih, ali svakako lakoumnih voditelja većih i manjih dioničkih društava. Naročito je značajno za naše prilike, da možemo kod svakog sloma i stečaja većih i velikih novčanih zavoda, koje smo doživjeli zadnjih godina konstatirati, da nije došlo do primjene onih kaznenih sankcija, koje su već kodificirane u našim općim kaznenim zakonima, premda su manje više u svim tim slučajevima i u javnosti izneseni takvi momenti, koji spadaju pod udar normi općih kaznenih zakona. Niti su dotična društva poduzela kazneni progon protiv svojih odgovornih organa niti su oštećeni vjerovnici, ulagači i dioničari poduzeli takve korake protiv društva. U mnogim slučajevima ne dolazi čak ni do civilne tužbe za odštetu protiv društva odnosno protiv njegovih odgovornih organa. Ne može biti svrha ovog izlaganja, da ulazim u ocjenjivanje opravdanosti ili neopravdanosti raznih objeda, koje su in concreto iznesene protiv dotičnih dioničkih društava odnosno protiv članova njihove uprave. Kao primjer vrijedno je možda spomenuti, da

je u javnosti iznesena optužba, da je jedan novčani zavod, koji je dospio u teškoće bio prije toga nepovlasno lomardirao efekte, koje su njegovi klijenti deponirali kao depozit, i da su čak ti efekti bili egzekutivno prodani, pošto novčani zavod nije ispunio svoje obveze. Dotični novčani zavod nije skrbio za to., da deponentu osigura adekvatnu količinu drugih istovrsnih efekata. Ipak nije ni u tom slučaju proveden kazneni postupak, premda se taj čin svakako ima kvalificirati, kao proneverenje po općem kaznenom zakonu. Ovakve pojave sile nas upravo na konkluziju da je primjerice za ovakve slučajeve hitno potrebno donošenje specijalnih normi o deponiranju efekata kod novčanih zavoda jer se vidi, da su postojeće opće norme nedostatne odnosno, da je pravna svijest ne samo kod širokih masa, nego i kod pozvanih faktora preslaba, da iznudi samo primjenu onih kaznenih sankcija, koje već postoje u našem zakonodavstvu.

S druge strane znamo svi, da je tržište naših efekata svake vrste veoma slabo razvijeno, tako, da već unatrag za više godina vlada gotovo potpuno mrtvilo na našim efektnim burzama, te je ta pojava jedan od razloga, da je emitiranje novih dionica i osnivanje novih dioničkih društava gotovo potpuno zastalo. Već je i ova pojava takve prirode, da mora provocirati barem neke indirektno legislativne mjere kod svake države, jer sa gledišta ekonomske politike ne može državi biti svejedno, da li u tom pogledu vlada potpuni zastoj ili ne. I ovde je psihološki momenat od veoma velike važnosti. Poznato je i priznato, da taj elemenat ima vanredno veliku važnost u valutnoj i kreditnoj politici svake države. No isto važi i za novčano tržište. Kod nas je situacija danas karakterizirana time, da mali i srednji kapitalisti nemaju ni izdaleka dovoljno povjerenja u prosperitet pojedinih dioničkih društava i da zbog toga svoje uštednje ne ulažu u dionice. Ovakva je situacija bez sumnje vrlo opasna za naš opći ekonomski razvoj, jer je dioničko društvo prototip koncentracije kapitala za svaki novi privredni rad. Odatle slijedi, da pravo dioničkih društava treba udesiti tako, da onaj koji ulaže novac u dionice ima kautele, koje mu zajamčuju da može tražiti i dobiti zaštitu u slučaju da uprava društva postupa fraudulozno ili suviše lakoumno te odatle dioničari trpe štetu. Ovim je od prilike označena granica do koje ima da ide legislativna zaštita. Država bi mogla svojom intervencijom samo naškoditi privrednom razvoju, kada bi donijela takve norme, koje bi efektivno imale reducirati riziko svakog

onog, koji svoj kapital ulaže u dionice. Poznato je, da se mnogi veliki i upravo grandiozni projekti mogu u obliku dioničkog društva ostvariti samo onda, ako se nađu dioničari, koji će potpisati dionice i primiti na sebe jedan vrlo veliki riziko. Prema tome državna legislativa ne može imati svrhu, da zaštiti spekulantu, odnosno da ex lege u neku ruku limitira njegov spekulativni riziko. Ingerencija državne legislative treba da ali postoji u tome, da dioničari imaju sigurnost, da je osnutak dioničkog društva, uplata dionica i unašanje raznih apporta provedeno realno i ispravno. Isto tako mogu dioničari zahtijevati, da odgovorni organi dioničarskih društava jamče za svaki doložni i lakoumni kulpozni postupak, kojim je prouzročena šteta poduzeća. No dalje zaštita ne treba da ide. I baš polazeći sa ovog gledišta mislim, da se ne može organima dioničkih društava naprtiti odgovornost za uspijeh, a mislim niti se culpa levis. U pitanju odgovornosti organa dioničkih društava treba naime imati pred očima u prvom redu ekonomski i psihološki momenat, a tek onda formalni, juridički momenat. Kod kupovanja dionica odlučuju na jednoj strani spekulativni momenti — kojih ali ne mora uvijek biti — a s druge strane povjerenje. Onaj koji kupuje dionice nalazi se vrlo često u istoj ili sličnoj psihološkoj dispoziciji kao onaj, koji ulaže novac u banku. Razlika je u tome što se dioničar nada boljem ukamaćenju i zato prima na sebe izvjestan veći riziko, kojeg ulagač ne prima na sebe. Spekulativni momenat nije dakle tu jedini odlučan, već i pitanje povjerenja, t.j. mnijenje što ga kupac dionice ima ili po čuvenju ili po vlastitom rasuđivanju o vrijednosti dotičnog poduzeća, o kvalitetu njegovih poslova i njegove uprave. Ne bi bilo pravedno, kad bismo ovakvog kapitalistu po svema izjednačili sa čistim spekulantom, koji nabavlja dionice isključivo ili u prvom redu u spekulativne svrhe. Spekulanta ne treba štiti. No i ova poznata teza treba izvjesnu i ako možda malenu korekturu. Potpuno slobodna neobuzdana i neograničena spekulacija s efektima dovodi lako do abnormalnih prilika na burzama i na novčanom tržištu uopće, a praktični efekat je taj, da se jedan posve uski krug spekulativnih egzistencija obogati na račun širokih masa, koje pri tom gube eventualno cijeli imetak, jer su se dale zavele velikom reklamom, lansiranim vijestima, raznim burzovnim manevrima i sličnim mjerama.

U takvim slučajevima dolazi do vrlo dalekosežnih pregrup-

cija u podjeli narodne imovine i narodnih dohodaka, koje nisu izazvane normalnim kolanjem dobara, odnosno normalnim peripetijama poduzetničkog rada. Takve promjene u socijalno-ekonomskoj strukturi mogu biti vrlo dalekosežne, te znače praktično proletariziranje širokih slojeva pučanstva, besposlicu i osiromašenje velikog broja srodnih ekonomskih jedinica. Jasno je, da država ne može ostati potpuno indiferentna spram ovakvih pojava, jer stvaraju nezdrave odnose u cijelom procesu proizvodnje zatim poremećenja na novčanom i kreditnom tržištu i konačno stvaraju jedan minus u narodnoj imovini, a eventualno i u narodnim dohocima. Taj je minus vrlo opasan i onda, ako nije apsolutan, već i onda ako se izkazuje u poremećenoj relaciji podjele gospodarskih dobara i dohodaka. Moderna država mora naročitu brigu posvetiti tomu, da omogući stvaranje što većeg broja privrednih jedinica t. zv. srednjeg staleža, jer je iskustvo dokazalo, da narodi i narodne privrede mogu povoljno napredovati samo ondje, gdje postoji širok sloj srednjeg staleža u ekonomskom smislu riječi. Na tim se srednjim dohocima i srednjim imovinama zasniva, učvršćuje i povećaje blagostanje zemlje. Pod uplivom ovih ideja vodila se je primjerice u svoje vrijeme u Njemačkoj kroz više godina borba oko toga da li treba u izvjesnom opsegu ograničiti ili čak zabraniti termisku trgovinu efekata na burzama. Kakogod je spekulacija u izvjesnoj mjeri potrebna i korisna, to su ipak neke njene krajne posljedice, kako vidimo, prilično opasne, jer izazivaju nepoželjne poremećaje u strukturi nacionalnih dohodaka i nacionalne imovine. S gledišta naših specifičnih prilika treba još uzeti u obzir, da se cijela naša narodna privreda bori s raznim teškoćama od kojih su možda najkarakterističnije slijedeće:

- 1.) abnormalno visoki kamatnjak
- 2.) pomankanje mobilnih kapitala
- 3.) nepovjerenje ili bolje reći nedovoljno povjerenje širokih masa spram banaka s jedne strane, a nepovjerenja banaka spram njihovih klijenata s druge
- 4.) veoma slab ili nikakav interes publike za efekte uopće, dakle ne samo za dionice, nego i za razne obligacije, založnice itd.
- 5.) zastoj odnosno abnormalno stanje u hipotekarnom poslu. Na jednoj strani postoji naime sve jača potražnja za hipotekarnim kreditima uslijed priličnog razmaha građevne djelatnosti, dok na drugoj strani tom razvoju stoji na putu vi-

soki kamatnjak i gotovo potpuno pomankanje tržišta za založnice.

Odatle treba po mojem mišljenju izvesti slijedeće legislativno-političke postulate:

1.) treba donijeti specijalne norme u pogledu štednih ulagača, kojima će se povećati povjerenje širokih masa spram novčanih zavoda;

2.) treba pravo dioničkih društava reformirati tako, da budu u doličnoj mjeri zaštićeni interesi dioničara, napose glede osnivanja dioničkih društava i glede njihovog učestvovanja u upravi poduzeća, Dioničar je suvlasnik poduzeća, te treba da pro rata svojih dionica učestvuje i na riziku i na poslovnom uspjehu. Prema tome treba što potpunije ostvariti efektivnu kontrolu kod osnivanja dioničkih društava, zatim potpuni publicitet bilansa dioničkih društava i prava minoriteta dioničara;

3.) treba donijeti specijalne norme u pitanju deponiranja efekata, kojima će se spriječiti ili barem oteščiti lakoumne i fraudulozne transakcije tuđim deponiranim efektima, pošto je iskustvo dokazalo, da su postojeće opće norme nedostatne i da baš ovakve transakcije u vanredno velikoj mjeri slabe povjerenje publike napose spram novčanih zavoda;

4.) treba za cijelu našu kraljevinu uzakoniti stroge normativne propise o izdavanju i osiguranju hipotekarnih založnica i komunalnih zadužnica od strane novčanih zavoda. Od dobrog rješenja ovog pitanja zavisi u velikoj mjeri ozdravljenje našeg novčanog tržišta, kako u pogledu snizivanja kamatnjaka, tako i u pogledu stvaranja povoljnih prilika za razvoj hipotekarnog posla i tržišta sa založnicama i zadužnicama. Kupac stalno ukamaćenih papira je u vrlo sličnom položaju kao i ulagač. I jedan i drugi traže sigurnost i zato pristaju na manje ukamaćenje svojega novca. Za naše je prilike od naročite važnosti, da se narodne uštede što više koncentriraju kod novčanih zavoda, a paralelno i konkurentno s time, da široka publika počme ulagati jedan deo svojih ušteda u sigurne dugoročne obligacije sa stalnim ukamaćenjem. No zato je potrebno da ulagači imaju sigurnost spram novčanog zavoda glede toga kako se i do koje granice smiju upotrebiti njihovi ulošci, kao i glede toga, da postoje sve nužne kauce kod onih zavoda, koji se bave hipotekarnim poslom i izdavanjem založnica i sličnih obligacija. Ako je još k tome i dioničar dobije adekvatnu zaštitu za realizaciju svojih dioničara t.j. suvla-

sničkih interesa, onda ćemo po mojem mišljenju imati sve potrebne elemente koji mogu povoljno djelovati na normalizaciju naših novčarskih prilika, kao i za zdravu cirkulaciju flotantnih kapitala i njihovu što koristonosniju upotrebu u procesu proizvodnje i razdiobe dobara i dohodaka. Praktični efekt svakog legislativnog zahvata u označenom smjeru bit će u prvom redu u tom, da će se paralelno sa oživljavanjem našeg tržišta s efektima pokazati pravilna diferencijacija u ukamaćenju što ga kapitalista ima da očekuje u jednu ruku od štednog uložka u drugu od stalno ukamativih obligacija, a s treće strane od dionica. Pravilni raspon ukamaćenja između ove tri vrste ulaganja kapitala mora povoljno djelovati s jedne strane na razvoj tečaja, a s druge na smjer i opseg fluktuacije kratkoročnih i dugoročnih (t.zv. vezanih) uložaka.

Zaključak ove posve sumarne analize treba da bude, da na postavljeno pitanje: da li interesi ulagača i interesi dioničara u našoj kraljevini predstavljaju, takav općeniti interes, da opravdavaju legislativni zahvat države te iziskuje dopunu postojećih normi — treba da bude pozitivan. Specijalne naše prilike, kako su napred ocrtane iziskuju brzo donošenje novih normi. Prema tomu ne bi se mogao složiti sa mišljenjem g. prof. D-ra Škerlja da reformu treba donijeti u sklopu odredaba novog zajedničkog trgovačkog zakona za našu kraljevinu. Naša je ekonomska situacija takva, da je potrebna hitna remedura odnosno dopuna postojećeg manjkavog zakonodavstva. Poznato je, da će do izradbe referentske osnove toga zakona proći još dulje vremena, a po svoj prilici i nekiliko godina s razloga, jer treba najprije dovršiti poglavlje o obligacijama u osnovi novog građanskog zakona za našu kraljevinu. Pošto pak redakcija ovog dijela osnove novog građanskog zakonika još nije definitivno svršena to se nije još moglo pristupiti izradi odnosno dovršenju osnove novog trgovačkog zakona, jer su materije suvisle. Osim toga znamo, da u svakoj državi, a napose kod nas treba mnogo vremena dok se provede kroz parlamenat ovako velika reforma kao što je donošenje novog trgovačkog zakona. Prilike su takve da ne možemo tako dugo čekati. Ne možemo znati, kako će se razvijati naše ekonomske prilike ako se brzo ne donesu bar neke specijalne norme. Meni se čini, da pomanjkanje ovakvih specijalnih odredaba mora loše uplivati na naš dalji ekonomski razvoj tako da će sanacija postojećih depresivnih a donekle i kritičkih pojava biti mnogo teža, polaganija i skopčana sa mnogo više poreme-

ćaja no što je to poželjno i potrebno. Nije doduše simpatično ako se pledira za parcijalne reforme osobito kada se kao u našem slučaju radi o krparenju odnosno nadopunjivanju nekoliko raznih domaćih zakona. Istina je, da većinom nismo stekli povoljnih iskustava s ovakvim parcijalnim reformama. No s druge strane treba i ovdje imati pred očima, da se i ovdje radi o legislativi, koja se tiče ekonomskog područje, a za ovo je područje karakteristično, da je ono flotantno. Za našu pak kraljevinu postoji još jedan naročiti specificum, da ona predstavlja jedno novo privredno područje, koje je nastalo uslijed političkog prevrata i svijetskog rata, te sastoji od triju predjašnjih samostalnih privrednih područja odnosno njihovih dijelova (Srbije, Crne Gore i dijelova Austro-Ugarske) od kojih područje koje je bilo prije u sklopu Austro-Ugarske monarhije već od prije nije bilo homogeno. Uz ovakve prilike postoji naročita potreba da legislativa nove države poduzme sve mjere, da se poluči ekonomska ravnoteža i ekonomsko izjednačenje i sljublivanje svih ekonomskih interesa u pojedinim dijelovima naše nove države.

Osim toga valja uzeti u obzir, da velik dio predloženih reformi predstavlja takve predmete, koji u našem zakonodavstvu još uopće nisu nikako predviđeni, pa prema tome i u tehničkom pogledu neće biti teško, da se one skupe u jedan specijalni zakon, koji će vrijediti kao dopuna postojećih zakona (na pr. kontrola osnivanja d.d., sistematizacija zakletih revizora knjiga, bilančne sheme, odgovornost za deponirane efekte itd.).

Ako sad želimo odgovoriti na daljnje pitanje u koliko se ima prema rezultatu spomenute analize razlikovati zaštita ulagača od zaštite dioničara po smeru i po opsegu, onda mislim da treba u prvom redu voditi računa o tome, da je u ekonomskom pogledu položaj ulagača i položaj dioničara u mnogome sličan. No s druge strane treba da bude zaštita po svom intenzitetu slabija za dioničara, a jača za ulagača. Dioničar je pojmovno uvijek suvlasnik poduzeća, dok je ulagač vjerovnik, koji treba da ima privilegovan položaj glede svoje tražbine. Mislim, da kod ove juridične distinkcije moramo ostati i kod svake reforme. I u našim nerazvitim prilikama nema nikakvog dovoljnog razloga da se ta distinkcija nekako reducira ili izbriše, kako to djelomice predlaže g. prof. Škerlj (Spomenica str. 23). Bitno je po mojem mišljenju za reformu u pogledu zaštite dioničara, da se akcentuiraju njihova suvlasnička prava tj. da se pojača realna kontrola

dioničara spram uprave poduzeća. Dalje mislim ne možemo ići. Inače pak smatram, da sve specijalne nove odredbe na području prava dioničkih društava paralelno idu u korist i dioničarima, kao i ulagačima, kao i svim ostalim vjerovnicima i klijentima dioničkih društava. I u tom je praktična i ekonomsko-politička veza između interesa dioničara i ulagača.

Prema tomu ćemo najprije raspraviti one specijalne norme, koje bi trebalo donijeti, te idu u korist ulagača, dioničara i svih ostalih vjerovnika (t. 1., 2., 3., 15) a zatim ćemo raspraviti one mjere, koje se tiču samo ulagača odnosno deponenata (t. 4. 16.)

1. Zajedničke mjere za zaštitu dioničara i ulagača.

1.) Kontrola kod osnutka dioničkih društava.

Njemački trgovački zakon propisuje u svom §-u 192. da članovi upravnog i nadzornog odbora svakog novog d.d. imaju predložiti sudu pismeni izvještaj o postupku kod osnivanja, i to zajedno sa prijavom novog d.d. za upis u trgovački registar. U slučaju da je jedan od osnivača ujedno član upravnog ili nadzornog odbora novog poduzeća ili si je dao osigurati posebno kakvu odštetu ili nagradu za svoje učestvovanje kod osnivanja ili za svoj posao oko toga, te napokon u slučaju t. zv. kvalificiranog osnutka treba da postupak kod osnivanja bude još posebno preispitan od strane zakletih revizora koji o svom nalazu podnose prije protokolacije izvještaj nadležnom trgovačkom sudu. Bez toga izveštaja ne može trgovački sud provesti protokolaciju novog d. d. Revizore imenuje u svakom takvom slučaju nadležna trgovačka komora, a ako ove ne bi bilo nadležni trgovački sud. Nemački zakon propisuje detaljno na šta se ima odnositi preispitanje od strane zakletih revizora. Oni imaju ispitati ispravnost i realnost svih podataka na osnovu kojih je sastavljena društvena osnova, te napose imaju u slučaju ilacije ustanoviti ispravnost procjene svakog pojedinog apporta. Nemačke trgovačke komore izdale su većinom posebne pravilnike o posljjetku kod kontrole osnutka dioničkih društava i o postavljanju zakletih revizora. Držim da bi za naše prilike svakako trebalo preuzeti ovaj sistem ispitivanja postupka kod osnivanja d. d. i proširiti ga onamo da se stručno preispitivanje ima provesti kod svakog novog d. d. a ne samo u slučajevima u kojima to propisuje §-192. njemačkog trgovačkog zakona. U istom smislu recipira njemačke propise

najnovije vrlo detaljno izradjena madjarska osnova zakona o dioničkim društvima. Samo madjarska osnova prepušta imenovanje zakletih revizora u svakom slučaju nadležnom trgovačkom sudu, i to tako da se ti revizori imaju imenovati iz reda onih lica koja su položila posebni ispit prema propisima koje će izdati Ministarstvo Trgovine u sporazumu s Ministarstvom Pravde. Pitanje o imenovanju revizora i o njihovoj kvalifikaciji od velike je važnosti za praktičnu vrijednost njihovog rada. Mislim, da će za naše prilike biti bolje ako prihvatimo propise madjarske osnove ili da ih kombiniramo sa njemačkim sistemom, i to tako da trgovačka komora imenuje zaklete revizore iz lica koja su akreditirana za područje svakog apelacionog suda, a položili su posebni stručni ispit pred jednim državnim povjereništvom prema propisima, koji se imaju ustanoviti naredbenim putem. Glavno je svakako, da imenovanje zakletih revizora bude u ovom i u svakom drugom slučaju posve neovisno od ingerencije dioničkog društva čiji se rad odnosno osnutak ima preispitati. Mislim, da već u slučaju ako se prihvati njemački propis nema dovoljno distance između interesiranog društva i osnove revizora, pa se time može smanjiti objektivna vrednost rada zakletih revizora. Iskustvo kod dugogodišnje primjene propisa madjarskog trgovačkog zakona o nadzornom odboru pokazalo je, da ta endogena kontrola u većini slučajeva nema mnogo faktične vrijednosti. Bila bi zato velika pogreška kad bismo kod donošenja reforme zagovarali bilo kakvo riješenje, koje omogućuje izravnu ili neizravnu ingerenciju interesiranoga društva na imenovanje zakletih revizora. Razume se samo po sebi, da je pretpostavka za izneseni predlog da se kod osnivanja d. d. opet primenjuje normativni sistem i da interesirana društva moraju imati dužnost da zakletim revizorima daju uvid u sve ono što im je potrebno za njihov rad. Zakleti revizori imaju o tom čuvati tajnu pod najstrožim zakonskim sankcijama. Ovdje obradjeni predlog ima u vidu t. zv. simultani osnutak d. d. pošto je taj i kod nas najviše uobičajen. No trebalo bi za slučaj sukcesivnog osnutka predvidjeti jednake odredbe, a osim toga odrediti minimalni postotak koji mora biti od predvidjene dioničke glavnice faktično uplaćen.

Za eventualne štete imaju spram društva jamčiti solidarno osnivači, članovi upravnog i nadzornog odbora, kao i zakleti revizori, koji su sudjelovali kod izradbe izvještaja o postupku kod osnivanja dotičnog d. d. Rok zastare za civilnu tužbu za od-

štetu trebalo bi odrediti sa 5 godina računajući od upisa društva u trgovački registar (§42 i 43 mađarske osnove). Sve predložene odredbe imale bi analogno vrijediti i za društvo s obgraničenim jamstvom, glede onih područja na kojima je taj društveni oblik uzakonjen. Ovo je po mojem mišljenju naročito potrebno s razloga da ne bi pojedini interesenti mogli obilaziti propise o kontroli osnivanja putem ustanovljenja društava s ograničenim jamstvom.

Prof. Dr. Škerlj ne govori u svom referatu uopće o institutu zakletih revizora, dok prof. Bajkić u svom referatu samo općenito preporuča tu instituciju. Čini mi se, da prof. dr. Škerlj u tom pogledu prihvaća gledište prof. Richarda Passowa (Die Aktiengesellschaft, II. izdanje str. 469), koji smatra da institut zakletih revizora nije na evropskom kontinentu ispunio one nade koje su se u nj polagale s obzirom na povoljna iskustva u zemljama anglo-američkog prava. Mislim da ovo mišljenje prof. Passowa nije posve ispravno, i to s razloga, što po propisima njemačkog trgovačkog zakona i po praksi njemačkih trgovačkih komora, koje su u tom pitanju prilično autonomne valjda nije dovoljno zajamčena provedba principa, da zakleti revizori moraju biti a priori posve neovisni i od interesiranog društva i od svih onih krugova koji su eventualno zainteresirani na rezultatu njihovog ispitivanja. Baš stoga razloga držim, da će rezultati kod nas biti kud i kamo bolji, ako s jedne strane ustanovimo stroge subjektivne kvalifikacije za zaklete revizore te njihovo imenovanje ili sasvim ili bar neizravno prepustimo nadležnim sudovima.

2.) Odgovornost organa dioničkih društava tokom društvenog života i zaštita manjina dioničara.

Odgovornost organa dioničkih društava za štete prouzročene kulpoznim načinom, i to u odnosu spram društva i spram jedne kvalificirane manjine dioničara normirana je opširno austrijskim saveznom zakonom od 29. srpnja 1924. (B. G. Bl. 284), o civilno-pravnoj odgovornosti uprave dioničkih bankovnih društava. Najveći dio njezinih odredaba primjenjuje se i na sva ostala dionička društva. U §-u 3. zakona navedeni su kazuistički slučajevi u kojima društvo kao takvo može pozvati na odgovornost t. j. tražiti civilno-pravnu odštetu od svakog svojeg člana uprave. Ovi su slučajevi sledeći:

1.) ako dionice nisu unutar roka subskripcije u cijelosti uplaćene, ili ako dioničko društvo samo lombardira vlastite dionice;

2.) ako članovi uprave ili veliki dioničari učestvuju u poslovima banke, ali ne udovolje blagovremeno ili potpuno otud nastalim platežnim osnovama, već se u tu svrhu posluže kreditom kod tog zavoda.

3.) ako članovi uprave uživaju prekomjerni kredit kod vlastitog zavoda ili taj kredit nije dovoljno osiguran ili su mu koncedirani povoljniji kreditni uslovi, nego li drugim povlaštenim komitentima.

4.) ako banka plasira vlastite dionice ili dionice kojeg drugog dioničkog društva kod čijeg finansiranja ona sudjeluje prije nego što je dobila nadležno odobrenje za emisiju.

5.) ako banka otvori podružnicu prije nego što je dobila zato nadležno odobrenje.

6.) ako su vršene isplate ili primani ulazi bilo kakove vrste, nakon što je ustanovljeno, da je banka prezadužena, odnosno da ne može udovoljiti svojim platežnim obvezama.

7.) ako je banka prodala ili založila efekte koji su kod nje deponirani, a da nije za to imala nalog od deponenta, a ne radi se o slučaju iz t. 8. iz ovoga paragrafa.

8.) ako je banka dalje založila efekte koje je jedan njezin dužnik kod nje deponirao za iznos koji premašuje njegove obveze ili ako je propustila da u slučaju dopustivog daljeg zalaganja osigura ispunjenje svojih obveza spram deponenta nabavom efekata iste količine i vrste.

9.) ako su provedene kakve transakcije sa svrhom da se izvjestan posao sklopljen po jednom činovniku ili funkcionaru bankovnog dioničkog društva s obzirom na prijeteći gubitak prikaže kao da je sklopljen za račun banke, ili obratno, ako se vodi kakva transakcija sa ciljem, da se koji posao sklopljen za račun banke s obzirom na izgled na uspjeh prikaže kao da je sklopljen za račun jednog njenog nameštenika ili funkcionara.

10.) ako konzorcijski garancijski poslovi banke ili kakve druge obveze, koje mogu za banku povlačiti kakvo opterećenje nisu provedene u njenim knjigama ili bez dovoljne jasnoće.

11.) ako za banku nastane kakva šteta zbog toga što ne postoje pragmatike i poslovni naputci, koji bi odgovarali opsegu i prirodi poslovanja dotičnog bankarskog društva, ili se ne vodi dovoljna kontrola za održanje dotičnih propisa.

12.) ako tajni konti (Deckkonten), koji postoje kod glavnog

nastana ili kod podružnice banke nisu kod glavnog nastana točno evidentirati u posebnom popisu ili nije vodjena točna kontrola u njima tako, da se u svaki čas može ustanoviti za koje se osobu odnosno za koje svrhe dotični računi vode.

Naveli smo ovdje sve slučajeve u kojima citirani austrijski zakon statuirao odgovornost organa uprave spram društva s razloga, jer je valjda u ovom zakonu najdetaljnije obradjeno pitanje dokle ima da seže odgovornost organa uprave dioničkog društva uopće, a bankarskog napose za štete koje su eventualno prouzročili banci odnosno dioničkom društvu uopće. Po §-u 11. cit. zakona odnose se odredbe tačke 1., 4. 6. i 10. cit. §-a 3. na sva dionička društva. Poznato je da je cit. austrijski zakon donesen pod dojmom raznih vrlo nezdravih pojava u austrijskom poratnom novčarstvu i da njegove odredbe predstavljaju kompromis između vrlo oštrog pritiska javnog mnijenja s jedne strane, te nastojanja bankovnih krugova s druge, da očuvaju svoje poslovanje od nepoželjne i nepotrebe policijske kontrole. Odštetni zahtjevi ostvaruju se zaključkom glavne skupštine obično većinom glasova, i to u roku od tri godine računajući od one glavne skupštine, koja je stvorila zaključak o odobrenju bilance za poslovnu godinu u kojoj je učinjen štetni čin ili propust (§ 5. i 8. cit. zakona). Ako je glavna skupština odbila zahtjev za traženje odštete onda taj zahtjev može podići manjina koja predstavlja jednu desetinu dioničke glavnice, i to u roku od tri mjeseca od dana kad je glavna skupština zahtjev odbila. U ovom slučaju mora tužilačka manjina kod suda deponirati jednu desetinu dioničke glavnice, a osim toga može sud naložiti tužilačkoj strani da položi povrhu toga kauciju. Ako tužilačka strana izgubi parnicu dužna je tuženoj strani nadoknaditi time nastalu štetu (§ 6. cit. zakona). Jednaka odgovornost kao i članove uprave tereti t. zv. velike dioničare. Velikim dioničarima smatraju se po §-u 4. zakona oni, koji nisu članovi uprave društva, no posjeduju pravo glasa za barem jednu desetinu dioničke glavnice. Velikim dioničarom smatra se dakle i onaj, čiji bračni drug ili rođak do drugog stepena srodstva posjeduje sam ili zajedno s njime jednu desetinu dioničke glavnice. Za odgovornost velikog dioničara je pretpostavkom, da je izravno ili neizravno uplivao na kojeg člana uprave, da u svom poslovanju povrede oprez ispravnog trgovca. Veliki dioničar jamči solidarno sa članovima uprave, a u slučaju, da je odšteta tražena samo od članova uprave imaju ovi pravo regresa spram velikog dioničara.

S obzirom na iskustva stečena u našoj narodnoj privredi, a napose u našem novčarstvu smatram, da bi trebalo recipirati cijeli § 3. cit. austrijskog zakona s izuzetkom točke 4. i 5. (pošto zabacujemo sistem koncesije). Norme su doduše donešene kazuistički i ovom se načinu rješenja ne priklanja g. prof. Dr. Škerlj u svom referatu. No meni se čini, da se najvažniji slučajevi odgovornosti napose glede bankovnog poslovanja ne mogu drukčije statuirati. Bankarsko je poslovanje s jedne strane odviše specifično, a s druge strane s obzirom na svoje funkcije u ekonomskom životu odviše široko, a da bismo mogli očekivati da će bilo koja općenito zamišljena norma moći dati dobre praktične rezultate. Svaka je opća norma u ovakvom slučaju po naravi stvari rastezljiva, pak će odgovorni organi d. d. imati gotovo uvijek ili barem vrlo često mogućnost, da sa sebe skinu odgovornost i onda, ako se onus probandi prebaci na tuženika, kako to predlaže prof. dr. Škerlj. Ne smijemo zaboraviti, da se poslovanje jedne banke mora kretati prvenstveno u okviru ekonomskih i privatno-ekonomskih, dakle poduzetničkih interesa. Prema tome se takvo poslovanje ne može u svakom času i u svakoj situaciji formirati u jedan juridički kalup. Ista transakcija koja je danas bila s ekonomskog gledišta i s gledišta bankovnih interesa dobra može sutra biti ubitačna ili skopčana s gubitkom. Odgovorni organi moći će ako se samo za njih generalno statuirā odgovornost za štetu koju su doložno ili lakoumno krupnim nemarom počinili vrlo često dokazati, da do njih nema krivnje za nastalu štetu, a imputirani i krupni nemar pokazat će kao poslovni neuspjeh koji oni nisu mogli otkloniti, pošto se takve stvari u poslovnom životu ne mogu predvidjeti. Praktični rezultat će prema tomu biti taj, da će se svaki inkriminirani čin ili propust prebaciti na riziko. Tu je dokazni teret za odgovorne organe d. d. razmjerno lagan, jer je praktično osobito kod kompliciranih transakcija vrlo teško razlučiti, što se ima smatrati lakoumnošću odnosno krupnim nemarom, a što se ima pripisati jednostavnom neuspjehu jedne trgovački dobro zamišljene akcije. Citirane austrijske zakonske odredbe možemo osim toga vrlo dobro recipirati i zato, što predviđaju same takve slučajeve za koje u postojećem našem zakonodavstvu nemamo nikakvih odgovarajućih jasnih i dostatnih normi.

O rukovanju s deponiranim efektima (§ 3. točka 7. i 8. austrijskog zakona) govorit ćemo još posebno.

Glede prava manjina treba spomenuti, da ta prava u praksi nikad ne mogu dati bogzna kakve rezultate. Ne može se tražiti da se prava manjine dioničara akcentuiraju preko izvesne mere, jer bi se time stezao razmah osnivanja i rada dioničkih društava, a to bi bilo veoma štetno s gledišta narodne privrede kao cjeline. Mislím da treba samo pojačati pravo kvalificiranja manjine na saziv vanredne glavne skupštine. Postojeće zakonodavstvo u našoj državi pruža u tom pogledu dioničarima vrlo nepotpunu zaštitu. Po čl. 237. austrijskog trgovačkog zakona mogu pravo saziva glavne skupštine ostvariti dioničari koji posjeduju jednu desetinu svih dionica, ali ta je odredba dispozitivna, te dozvoljava da se statutima može to pravo vezati na posjed većeg postotka dionica. Madjarski trgovački zakon (§ 178) i srpski zakon o akcionarskim društvima od 10. decembra 1896. (čl. 62) daju pravo saziva jednoj desetini dioničara i taj je propis jus cogens... Njemački trg. zakon ide u tom pogledu dalje te je po njegovom §-u 254. dovoljna jedna desetina dionica za ostvarenje prava za saziv vanredne glavne skupštine. Istu odredbu sadrži i § 83. madžarske osnove. Za naše prilike bit će potrebno da recipiramo propis njemačkog trgovačkog zakona i time pojačamo položaj manjina u našim dioničkim društvima. Taj je postulat kod nas naročito opravdan i s nacionalno-političkog gledišta, jer moramo računati s velikim brojem dioničkih društava mješovitim kapitalom, domaćim i stranim u kojima domaće grupe vrlo često sudjeluju sa dosta skromnim postotkom. Već je s toga gledišta vrlo poželjno da se i jednoj razmjerno malenoj skupini dioničara pruži mogućnost da sazivom jedne glavne skupštine ostvare svoje pravo, da traže od velikih grupa razjašnjenje o poslovanju.

3.) Stručni pregled i publicitet bilanca d. d.

§ 266. njemačkog trgovačkog zakona propisuje da redovita glavna skupština d. d. može obično većinom glasova zaključiti, da predloženu bilansu društva pregledaju zakleti revizori knjiga i o tom podnesu svoj pismeni izveštaj. Analogni propis sadrži član 73. srpskog zakona o akcionarskim društvima od 10. decembra 1896. Držim, da bi bilo potrebno, da se kod nas uvede propis, da svaka bilanca dioničkog društva prije no što bude podnesena redovitoj glavnoj skupštini na odobrenje bude pregledana po zakletim revizorima. Ovakav propis predvidja i § 91. madžarske osnove. Nastaje pitanje tko ima u ovom slučaju imenovati revizore, da li društvena uprava sama ili tko drugi. Mi-

slim da bi bilo najbolje, da se u ovom slučaju propiše da nadležna trgovačka komora ima za svako dioničko društvo odrediti jednoga ili dvojicu zakletih revizora za pregled bilanse iz reda zakletih revizora, koji su uneseni u popis kod područnog apelacionog suda. Upravni odbor dužan je u roku od 3 ili najviše 6 mjeseci nakon isteka poslovne godine predložiti bilansu glavnoj skupštini zajedno sa izvješćem revizora (tako je predviđeno i u mađarskoj osnovi). Svrha reforme treba da je i u ovom slučaju ta, da se osigura objektivna vrijednost i nepristranost preispitanja po revizorima, jer inače i ta mjera ne će imati drugo već samo formalno značenje. Dopuštam da kraj velikog broja dioničkih društava ne će biti uvijek lako, da se posao revizije obavi brzo i glatko, ali smatram, da sama revizija bilanca po nepristranim stručnjacima predstavlja tako dragocjen element za kontrolu rada dioničkih društava i za polučenje stabilnosti na tržištu efekata, da se naša reforma ne bi smejala odreći ove institucije. Osim toga trebalo bi po primjeru mađarske osnove (§ 100.) predvidjeti da jedna desetina dioničara može zahtijevati da revizori preispitaju izvjesni dio poslovanja dioničkog društva u koliko je takav zahtjev glavna skupština odbila i u koliko se radi o poslovima koji su sklopljeni najdalje dvije godine unatrag.

Publicitet glede rada dioničkih društava je danas de fakto kako posve ispravno primjećuje prof. Dr. Škerlj gotovo nikakav (Spomenica str. 37). Držim, da bi bilo apsolutno potrebno da se postojeći propisi izmjene onamo, da se propiše obligatorno objavljivanje bilanca dioničkih društava u „Službenim Novinama“ Dužnost objavljivanja godišnjih bilanca trebalo bi protegnuti i na društva s ograničenim jamstvom, koja se bave bankarskim poslovima. Za banke trebalo bi osim toga propisati da moraju publicirati i svoje t. zv. polugodišnje bilance, kako je to već uređeno u nekim zemljama. Poznato je da su bilance danas većinom neprozirne, makar postojeći trgovački zakoni sadrže neke norme o tom, kako imaju bilance d. d. izvagledati. Bilo bi vrlo potrebno, da se propiše bilančna shema za dionička društva, i to posebna za bankarska društva, a posebna za ostala. (Vidi § 93. mađarske osnove). I prof. Bajkić zagovara ovaj predlog samo smatram, da ne bi bilo uputno, da se to pitanje riješi kako on to predlaže — kao neki junctim sa uslovima za dobijanje kredita kod Narodne Banke. Ako se uzakone ovakve

norme imat će svakako širi krugovi interesanata mogućnost da prate poslovanje dioničkih društava odnosno novčanih zavoda kod kojih su uložili svoj novac i ta mogućnost znači vrlo važan element zaštite koju im država treba da pruža u interesu zdravog razvoja ekonomskog rada. Više ne možemo tražiti. Onaj, koji nema dovoljno razumijevanja ili se ne brine da sazna ono što moža saznati iz autentičnih podataka, neka nosi posljedice. Tu treba da vrijedi analogno rimska pravna poslovice: „ignorantia iuris nocet“.

4.) Rukovanje s deponiranim efektima kod novčanih zavoda.

Vidjeli smo napred kako je ovo pitanje riješeno u austrijskom zakonu od 29. jula 1924. Drugačije je ovo pitanje regulirano u njemačkom zakonu od 5. jula 1896, s novelom od 21. novembra 1923., te u čehoslovačkom zakonu od 10. oktobra 1924. o dužnostima bankara kod pohranjivanja efekata. Njemački i češki zakon propisuje da bankar odnosno trgovac, koji prima tuđe efekte u zalog ili u depot mora primljene efekte zabilježiti u posebnu knjigu s oznakom nominale i vrste pohranjenih efekata. Ovakve efekte dužan je depozitar pohraniti odijeljeno od svojih vlastitih. (Individualni depot). Ako depozitar ima dobiti pravo da može pohranjene efekte čuvati kumulativno sa efektima drugih deponenata zatim da ih može pohraniti na drugom mjestu, da ih može dalje založiti i da ih može upotrebiti za glasanje, onda mora zato dobiti pismeno ovlašćenje od strane deponenta. Isto je tako potrebno pismeno ovlašćenje od strane deponenta u svrhu da depozitar može po svojoj volji disponirati sa pohranjenim odnosno založenim efektima. Razlika je između čehoslovačkog i njemačkog zakona u glavnom u tome, da se njemački zakon odnosi na deponiranje kod svakog trgovca, dok se čehoslovački zakon odnosi samo na depozite kod banaka.

Analogne propise sadrže njemački i čehoslovački zakon o rukovanju i evidentiranju efekata koje komisionar odnosno bankar nabavlja po nalogu svojih komitenta. Ovi propisi važe i za naloge za izmjenu, subskripciju i opciju efekata. Po čehoslovačkom zakonu (§ 6.) dužan je bankar da po nalogu nabavljene efekte unese u propisanu posebnu evidenciju najkasnije u roku od 5 dana po izvršenoj nabavi. Unosom u tu evidenciju prelazi vlasništvo na efektima ex lege na deponenta, a ban-

kar odnosno komisionar postaje njihovim depozitarom. U istom roku dužan je bankar dostaviti dotičnom komitentu popis nabavljenih efekata uz oznaku vrste i količine te svih ostalih eventualnih diferencijalnih elemenata. Za prestupke navedenih propisa predviđa njemački zakon (§ 9-12) kaznu zatvora od jedne godine i novčanu globu od 3000 Maraka ako trgovac neovlašteno disponira deponiranim efektima u vlastitu korist ili u korist trećeg lica. U slučaju da je trgovac obustavio plaćanja ili pao pod stečaj, te si je znajući zato neovlašteno prisvojio tuđe kod njega deponirane efekte potpada kazni teške tamnice od najmanje tri mjeseca. Čehoslovački zakon (§ 16) predviđa za ovaj slučaj čak tešku tamnicu od jedne do 10 godina. Kaznu zatvora od jednog mjeseca do dvije godine statuiraju čehoslovački zakon (§ 15) u slučaju da je bankar obustavio plaćanja ili pao pod stečaj ili zatražio otvorenje prinudne nagode van stečaja, te znalice nije udovoljio zakonskim propisima tako, da je time ovlašteniku povrijedjeno njegovo pravo na izludžbu deponiranih efekata. Čehoslovački zakon normira osim toga (§ 13) disciplinsku kaznu 29. jula 1924. ali samo za članove uprave bankarskih dioničkih društava. Po austrijskom zakonu može bankarsko dioničko društvo odobriti članu upravnog odbora da bude članom uprave koje druge banke, zaključkom glavne skupštine ili posebnog odbora izabranog na glavnoj skupštini, čiji članovi ali ne smiju biti članovi uprave dotičnog bankarskog poduzeća. Po austrijskom zakonu ne vrijede ovi propisi za slučaj ako dotična osoba dolazi u drugo dioničko društvo po nalogu ili kao zastupnik svojega društva. Po madžarskoj osnovi resumira se da je u svakom slučaju izbor u upravu drugog dioničkog društva odobren, ako uprava u roku od tri mjeseca od saznanja nije tomu prigovorila. Mislim, da i u našim prilikama ovakvi propisi imaju izvjesnu vrijednost u tom pravcu, da se njima može predusresti izigravanje interesa dioničara uopće, a ulagača novčanih zavoda napose. Ustanovu madžarske osnove glede izbora u upravu drugog dioničkog društva trebalo bi recipirati samo bi rok trebalo produžiti na šest mjeseci ili najviše godinu dana. Ovaj je predlog motiviran time, da nije uputno da se u ovakvim stvarima, koje mnogiput mogu biti više od osobne, nego li od poslovne važnosti nameću dioničkim društvima odviše dalekosežne obveze glede ispitivanja funkcija koje eventualno vrše pojedini članovi njihove uprave. Inače pak mislim, da bi trebalo po njemačkom uzoru

dotične norme o konkurencijonoj klauzuli protegnuti na sva dionička društva, a kvalificiranoj manjini će prema napred izloženim predlozima ostati pravo da za slučaj počinjene štete, koja je u vezi sa kršenjem zabrane konkurencije pozovu na odgovornost odnosno traže odštetu od dotičnog člana uprave.

6.) Prioritet štednih uložaka u stečaju.

U ovom pogledu prihvaćam u cijelosti predlog prof. D-ra Bajkića (Spomenica str. 16) i smatram, da je za normalni razvoj priticaja narodnih ušteda u novčane zavode od najveće važnosti, da ulagači dobiju pravo prvenstvene naplate u slučaju sloma banke kojoj su povjerali svoj novac. Prof. Bajkić posve ispravno motivira svoj predlog time, da prioritet ulagača u slučaju stečaja predstavlja pravedni ekvivalent za kud i kamo nepovoljniji položaj u kojem se ulagač kao eventualni dužnik nalazi spram banke kao vjerovniku. Banka ima razgranjene informativne i druge veze, a osim toga traži uvijek pokriće za svoje kredite, pa se prema tome može sama i te kako štititi, dok to ulagač spram banke ne može. I sve mjere, koje smo napred iznijeli te imaju cilj da zaštite interese i dioničara i ulagača nisu tolike, da bi izjednačile položaj banke kao vjerovnika i ulagača kao vjerovnika banke. Stoga smatram, da treba svakako u izvjesnom opsegu uzakoniti načelo, da štedni ulagači imaju prvenstveno pravo naplate u slučaju stečaja (ili prinudne nagodbe van stečaja) iz bančine imovine. Trbalo bi samo ujedno riješiti dosta delikatno pitanje, koji opseg treba da ima to prvenstveno pravo: da li ga treba dati svim ulagačima uopće, ili samo malim ulagačima (do 10 ili 20.000 dinara), i da li to pravo prvenstva treba da bude apsolutno ili samo relativno?

Apsolutno prvenstvo značit će u praksi da kod sloma banke svi neprivilegovani vjerovnici neće dobiti ništa, a pogotovo ne onda, ako je iznos uložaka nerazmjerno veći od vlastitih sredstava dotične banke. Stoga je za slučaj ovakvog rješenja bezuvjetno potrebno da se donesu i norme o maksimalnom dozvoljenom odnosu između vlastitih sredstava banke i iznosa uložaka. Ovakva zakonska relacija ima bez sumnje svoje dobre, ali i svoje loše strane. Mislim, da bi legislativni zahvat u tom pogledu u današnjim prilikama možda značio jednu odviše dalekosežnu mjeru. Za rješenje ovoga pitanja trebalo bi prethodno vrlo točno ispitati sve momente koji su danas od važnosti u našem novčarstvu te

deluju na razvoj bankovnih poslova uopće, a napose na smjer i način te intenzitet cirkulacije narodnih ušteda. Bit će bolje ako smo u tom pogledu oprezni i ne statuiramo propise koji mogu biti slični policijskim mjerama i prema tome sapinjati slobodu rada i slobodu konkurencije u našem novčarstvu. Moglo bi nam se ovdje dogoditi, da liječenjem jedne bolesti izazovemo drugu. Stoga mislim, da bi bilo uputnije da se pravo prvenstvene naplate za štedne uloške statuiraju kao relativno pravo t. j. da se odredi da se prema odnosu aktiva i pasiva stečajne mase u svakom slučaju odredi jedan viši postotak, kojim treba najprije namiriti štedne uloške ispred ostalih vjerovnika. Jednostavnije no šablon-ski možemo to pitanje riješiti i time, da se normira apsolutno pravo prvenstvene naplate za sitne uloške do 10.000 ili najviše 20.000 dinara. Ovaj način rješenja nije doduše ekonomsko-politički niti pravno-politički idealan, ali ima prednost da je mnogo jednostavniji i u slučaju praktične primjene lakše provediv. Osim toga saturirao bi ovakav način rješenja jedan važni socijalno-politički postulat naime zaštitu maloga čovjeka.

Prema tomu bi po mojem mišljenju trebalo da prvenstveno pravo naplate ulagača ili bude relativno ili apsolutno, ali samo za sitne uloške. Apsolutno prvenstvo za tražbine ulagača povlači za sobom još neka druga dosta krupna i komplikovana pitanja, pa nije uputno, ako cijela reforma u daljnjim prilikama segne predaleko.

Rezultat je ovog izlaganja da treba u što kraćem roku donijeti specijalni zakon kao dopunu postojećih zakona, i to austrijskog, ugarskog i bosansko-hercegovačkog trgovačkog zakona te srpskog zakona o akcionarskim društvima. Taj zakon ima da sadrži sve norme koje su izložene pod t. 1—6., te derogirati eventualne suprotne norme postojećeg zakonodavstva. Pojedinačne norme, koje bi imale za cilj, da ili samo obezbjede zaštitu ulagača ili samo povećaju odgovornost organa dioničkih društava ne mogu po mojem mišljenju, same za sebe dati dobre i sigurne praktične rezultate. Problemi zaštite ulagača i pojačanja odgovornosti organa dioničkih društava takve su prirode, da se mogu uspješno riješiti jedino čitavim nizom specijalnih normi, kojima će se nadopuniti postojeće zakonodavstvo o dioničkim društvima. Stupanjem na snagu predloženog specijalnog zakona ima također izgubiti važnost zakon od 22. marta 1922. o osnivanju akcionarskih

društava na području Vojvodine te Hrvatske i Slavonije, zatim čl. 9. 10 i 11. srpskog zakona o akcionarskim društvima od 10. decembra 1896., kao i čl. 208 i suvisle ustanove austrijskog trgovačkog zakona od 17. decembra 1862.*)

ЧЛАНЦИ

ZAŠTITA ULAGAČA NA KONGRESU PRAVNIKA.

Ovogodišnji pravnički kongres koji se održavao u Sarajevu, posvetio je osobitu pažnju nekim pitanjima ekonomskog i socijalnog karaktera. Tako se raspravljalo o kolektivnim ugovorima između poslodavaca i radnika, o načelima našeg pomorskog prava, o izvršenju presuda obraničkih sudova i konačno o zaštiti ulagača.

Zaštita ulagača pitanje je kojemu se zadnja dva tri decenija posvećavalo dosta pažnje a da se nigdje nije došlo do rezultata koji bi potpuno zadovoljili. Pogotovo poslije rata, kad je slom znatnog broja novčanih zavoda koji su primali uloške svratio pozornost pozvanih faktora na pitanje zaštite ulagača a time i nesmetane formacije novog nacionalnoga kapitala, mnoga zakonodavstva kušala su da pozitivnim normama osiguraju tu zaštitu. Koliko će ona u tome uspeti teško je za sada predvidjeti, treba najprije da dodje jedna jača ekonomska kriza, da se uzmogne vidjeti solventnost i likvidnost novčanih zavoda kojima je povjeren dobar dio nacionalne štednje. U normalno vrijeme i bez ikakvih propisa u pogledu zaštite ulagača, rijetko dolazi do sloma jačih i većih novčanih zavoda.

Slom mnogih naših novčanih zavoda u ovo nekoliko posljednjih godina, gubitak od nekoliko stotina milijona uložaka uticalo je bez sumnje na naše pravničke krugove, da ovom važnom pitanju posvete punu pažnju, iako je ovo pitanje više ekonomsko nego pravničko. Budući da u prkos sloma tolikih naših novčanih zavoda do danas nitko nije pozvan na odgovornost, iako je u većini slučajeva bio čisti kriminal, skupa sa zaštitom ulagača tretiralo

* Na pojedine interesantne preldoge i argumente koje su iznijeli g.g. prof. Velimir Bajkić i D-r. Milorad Nedelković tokom diskusije u sekciji III pravničkog kongresa u Sarajevu 24 IX 1927 o označenoj temi osvrnut ću se posebno.

se je i pitanje civilno-pravne i kazneno-pravne odgovornosti organa akcionarskih društava.

O točki zaštita ulagača referiralo je pet referanta: prof. Bajkić iz Beograda, prof. Škerlj iz Ljubljane, generalni direktor Poštanske Štedinice Dr. Nedeljković iz Beograda, sekretar trgovačke komore iz Zagreba Dr. Lunaček i advokat Dr. Vranić iz Zagreba. Predaleko bi išlo iznijeti ideje koje je iznio pojedini referent kao i prijedloge koje je postavio, a nije ni potrebno budući da su svi ti referati već i tiskani ili će biti tiskani. Nas više interesira rezolucija koja je donesena, budući da su u njoj izneseni i prijedlozi na koji bi se način moglo riješiti to važno pitanje.

Rezolucija glasi: „Kongres smatra, da je država dužna da vodi nadzor nad nacionalnom štednjom. Taj se cilj može najbolje postići pomaganjem i usavršavanjem specifičnih depozitnih zavoda, koji po svojoj organizaciji i prirodi svojoj i svoga posla, pružaju postulat sigurnosti. Kongres smatra da ne treba spriječavati banke u prikupljanju narodne štednje, ali se isto tako ne smije dopustiti puna sloboda u upravljanju istom. To pravo povlači i dužnost, koja je oličena u postulatu najveće sigurnosti. Potrebno je zakonski ograničiti krug poslova bankama, koje primaju narodnu štednju i zakonom propisati, gdje se one imaju baviti isključivo blagajničkim i kreditnim operacijama. S obzirom na stanje, u kojem se nalazi naše bankarstvo kao rezultat historijskog razvitka, nemoguće je izvesti difenciranje bankarstva za kratko vreme. Zbog toga je potrebno prelazno zakonodavstvo za vrijeme dok se proces ne izvrši. Medjutim kongres traži, da se donese specijalan bankarski zakon kojim će se pored ostaloga specijalizirati pojam banke, uzakoniti prioritet ulagača uz definiciju pojma uloga na štednju: da se stvori organ nezavisan od države, koji će imati za zadaću da maksimira kamatu, vodeći strogo računa o stanju na novčanom tržištu za uloge i štednju i da se stvori uspješna kontrola za sve depozitne zavode u koliko ne postoji, kao da se uzakoni potrebna i strožija civilno-pravna i kazneno-pravna odgovornost civilnih lica.“

Prvom zahtjevu kongresa, da država pomaže usavršenje specifičkih depozitnih zavoda koji po svojoj naravi pružaju najveću sigurnost za povjerene uloge, udovoljeno je u znatnoj meri. Pored Državne Hipotekarne Banke koja prima uloške na štednju za koje garantira sama država, u posljednje vrijeme i Poštanska Štedionica prima uloške na štednju za koje opet odgovara država. Budući

da Poštanska Štedionica preko poštanskih ureda, koji u mnogo slučajeva vrše ulogu njezinih filijala zalazi i u najmanja mjesta, to već sada postoji dovoljno ustanova kod kojih za ulagače ne prijete ozbiljna opasnost. Pored toga mnogi naši gradovi imaju svoje gradske štedionice, drugi opet spremaju se da ih osnuju, pa tako postoji još nekoliko zavoda koji u pogledu sigurnosti ulagača pružaju dovoljno garancije. Osim toga ljubljanska i zgrebačka oblast imaju i svoje oblasne štedionice, a opaža se pokret da sve oblasti dobiju svoje štedionice. Prema tome mi ćemo za kratko vrijeme imati dovoljan broj novčanih ustanova koje u pogledu zaštite ulagača pružaju dovoljno garancije budući da za njihove obaveze garantira država, dotično oblast ili općina.

Upogled uložaka kod privatnih novčanih zavoda kongres ne traži zabranu da novčani zavodi u užem smislu riječi primaju uloške, samo što se takovim novčanim zavodima a u cilju zaštite ulagača ima tačno propisati djelokrug. Takovi novčani zavodi imali bi se posvetiti liih blagajničkim i kreditnim operacijama pa bi im prema tome bio zabranjen svaki iole spekulativni angažman.

U kratko rečeno kongres pravnik traži, da se zakonskim mjerama kod nas provede princip podjele rada između pojedinih novčanih ustanova, dotično da usvojimo engleski sistem u našem novčarstvu. Prema tome novčani zavodi koji primaju uloške imali bi svoje poslovanje ograničiti liih na blagajničku službu svojih komitenata, na eskompt prvoklasnih mjenica i eventualno na lombard prvoklasnih vrednota. Finansiranje ili angažman kod trgovačkih i industrijskih poduzeća bio bi im strogo zabranjen. Zadovoljenje kreditnih potreba naše industrije moralo bi se prepustiti drugim novčanim ustanovama a nikako novčanim zavodima koji primaju uloške. Doduše kongres pravnik obzirom na već stvoreno stanje dopušta jedno prelazno vrijeme, nu ipak konačni mu je cilj potpuna podjela rada između pojedinih novčanih zavoda i zavođenje engleskog sistema u našem novčarstvu.

Primjećujemo da sistem podjelbe rada između novčanih zavoda na koji nalazimo u Engleskoj potpuno je nepoznat u čitavoj ostaloj Evropi. Koliko u Njemačkoj toliko u Francuskoj, Italiji, Švajcarskoj i ostalim državama, veliki novčani zavodi koji imaju i najveće uloške glavni su nosioci čitave industrijske djelatnosti. Ražvitak njemačke i talijanske industrije a isto tako i industrije ostalih država Evrope, bilo bi nemoguće i pomisliti

da ta industrija nije u velikim novčanim zavodima imala svoj glavni oslon. Dapače može se mirno ustvrditi da ogromni ulošci koje su te velebanke preko svojih depozitnih kasa marljivo sakupljale, da su pretežnim delom služili za finansiranje industrije dotične zemlje. Šta više moramo konstatirati, da u ovo posljednjih 30 do 40 godina, kad je koncentracija uložaka kod novčanih zavoda uhvatila većeg maha i kad su ti ulošci bili upotrebljavani za finansiranje industrijske djelatnosti, nepoznatisu slučajevi da bi takovi novčani zavodi svoje uloške doveli u opasnost. Niti jedna od velikih banaka Evrope koja je imala uložaka i za milijarde i koja je te uloške stavila na raspoloženje industriskim poduzećima, nije ovih posljednjih decenija doživela slom ili ožbiljan potres. Dapače glavni uzrok prosperitetu vodećih novčanih zavoda kontinentalne Evrope ima se pripisati njihovom uskom odnosu prema industriji i trgovini. Spekulativni poslovi bili su oni koji su omogućivali visoku dividendu a i povoljno ukamačenje povjerenih uložaka. Veći kamatnjak kojeg su davale banke nego što je bio slučaj kod uložaka koji su bili povjereni raznim državnim i komunalnim novčanim ustanovama, involvirao je u sebi i veći riziko takovih uložaka, iako kako rekospo ti ulošci nisu nikad bili dovedeni u opasnost.

Kad već nije uspelo u kapitalističkim državama kontinentalne Evrope zavesti engleski sistem podjelbe rada kod novčanih zavoda, onda je još manje izgleda da bi taj sistem odgovarao našim prilikama. Mi još nemamo ni podjelbu rada između novčanih zavoda koji podjeljuju kratkoročne kredite i novčanih zavoda koji se isključivo posvećuju dugoročnom kreditu pa od kuda da se zagovara podjelba rada kod novčanih zavoda kojise bave kratkoročnim kreditima. Dok u većini država Evrope novčanim zavodima koji se bave hipotekarnim kreditima strogo je zabranjeno drugo poslovanje osim emisije založnica, kod nas sticajem prilika novčani zavodi moraju se baviti svim bankarskim poslovima. Naši novčani zavodi pre rata i danas, pored intenzivnog sakupljanja uložaka bave se i hipotekarnim poslovima i za iznos podjeljenih hipotekarnih kredita imaju pravo emitirati svoje obligacije. I naši vodeći novčani zavodi prije rata intenzivno su se bavili i hipotekarnim poslovima, a na našu sreću spremaju se da opet dadu poleta toj poslovnoj grani pa ipak ni prije pa ni poslije rata kod ovih novčanih zavoda nije bilo nikakvih poteškoća.

Zagovarati engleski sistem u našem novčarstvu onda kad još

nemamo ni specijalnih novčanih zavoda (izuzev državnih) koji bi se isključivo posvetili hipotekarnim poslovima, znači ni najmanje ne voditi računa o stvarnosti i predlagati nešto zašto mi ni najamnije nismo zreli ni pripravljeni. Mi još nismo na čisto da li bolje odgovara našim prilikama da se naši vodeći novčani zavodi bave svim bankarskim poslovima, ili bi bar tražili odjeljene zavode za hipotekarne poslove, pa sjegurno za nekoliko decenija nećemo ćutiti potrebu da oponašamo engleski sistem. Taj sistem vrijedi isključivo za Veliku Britaniju i nigdje u Evropi nije bio primljen, pa od kuda dolazimo upravo mi sa tako primitivnim novčarstvom da odjedanput tražimo zavedenje tog sistema i to ne jednom prirodnom evolucijom već prisilnim zakonskim sredstvima.

Finansiranje engleske industrije kao i prekomorske trgovine leži u rukama privatnih bankira koji raspolažu sa znatnim kapitalima. U kontinentalnoj Evropi privatni bankiri ne igraju takovu ulogu i ne raspolažu sa toliko sredstava, pa finansiranje industrija silom prilika leži kod velikih akcijskih banaka. A ove opet glavni dio sredstava koje trebaju za finansiranje industrija dobivaju putem uložaka. Promjena u organizaciji novčanih ustanova kontinentalne Evrope, zabrana novčanim zavodima koji finansiraju industriju da primaju uloške, dovele bi do takovih potresa da se nitko ne usuđuje da zagovara takove drakonske mjere, pa od kuda da se baš mi upuštamo u takove eksperimente.

Svi su pozvani faktori uvjereni da mi moramo sve poduzeti kako bi podigli našu industrijsku djelatnost. U tom cilju zaveli smo i takovu carinsku tarifu koja omogućuje uspješan rad čak i takovim poduzećima koji inače nemaju mnogo izgleda na prosperitet. Za održavanje sadašnje industrijske djelatnosti, za podizanje novih poduzeća i proširenja već postojećih, potrebujemo znatnih sredstava. Nemojmo se varati, kod nas je malo pojedinaca koji bi bili u stanju da vlastitim sredstvima podignu i vode jegnu veću tvornicu. Prema tome naša industrija, u svom pretežom djelu nalazi se u rukama ili inozemstva ili pako naših novčanih zavoda, dotično naši novčani zavodi moraju im staviti na raspolaganje potrebite iznose. Kad bi se našim novčanim zavodima zabranilo finansiranje industrije i sakupljanje uložaka, posljedice bile bi upravo katastrofalne po naš privredni razvitak. Oni novčani zavodi koji bi se odlučili da se idajle posvete sakupljanju uložaka bili bi prisiljeni da napuste svaki angažman

kod industrijskih poduzeća pa bi time takova poduzeća bila prisiljena ili da obustave rad ili pako da se stave pod okrilje stranog kapitala, tako da bi posljedica bila ta, da bi strani kapital u još većoj mjeri bio angažovan u našoj privredi, i to kod poduzeća koja smo do sada mi imali u našim rukama.

Oni pako novčani zavodi koji bi se i nadalje htjeli posvetiti finansiranju industrije, brzo bi ostali bez potrebitih sredstava, budući da nebi više mogli primati uloške pa bi poduzeća koja oni finansiraju brzo došla u poteškoće.

Novčani zavodi koji bise po provedbi traženja kongresa pravika, bavili isključivo sakupljanjem uložaka bila bi na čudu kuda da plasiraju svoje uloške, jek kod nas apsolutno sjegurkih kratkoročnih angažmana ni nema. Posljedica bi bila da takovi novčani zavodi ne bi bili u stanju da plaćaju nego minimalni kamatnjak; u Engleskoj se u većini slučajeva za takove uloške uopće ne odobravaju kamati ili najviše dva do tri po sto.

Sa druge strane industrijalna poduzeća ostala bi bez potrebitih kapitala pa bi bila prisiljena da plaćaju horendne kamate, samo da do njih dođu. Na taj bi način disparitet između kratkoročnih i dugoročnih angažmana bio znatno veliki, opet na štetu normalnog razvitka naše privrede.

Mi ne vidimo opravdanoga razloga da se novčanim zavodima koji primaju uloške zabrani da se posvete i finansiranju naše industrije. Doduše poslije rata neki novčani zavodi imali su izvjesnih gubitaka kod pojedinih industrijskih angažmana, nu ovde moramo uzeti u obzir da su to bila poratna vremena kad su se osnivala i takova poduzeća i na takav način da je a priori bilo sjegurno da vode u propast. Pored toga na čelo nekih novčanih zavoda došli su preko noći neki mladi ljudi, bez dovoljnog iskustva i sa izvesnim kriminalnim tendencijama, pa koje onda čudo da su upropastili zavode koji su im sticajem prilika došli pod ruke. Danas su prilike već druge, i danas je naše novčarstvo već prilično pročišćeno a da je bilo više odlučnosti sa strane vlasti, pa neke kriminalne tipove našeg novčarstva privedo zasluženoj kazni, proces čišćenja bio bi ubrzan i naša javnost imala bi danas više povjerenja u naše novčarstvo nego što ga faktično ima kad vidi, da svak može da radi šta ga je volja, bez ikakove opasnosti da će za svoja nedjela i svoje propuste i odgovarati.

Naši vodeći novčani zavodi imali su iz raznih industrijalnih angažmana velike profite pa će te profite imati i u buduće. Da-

nas su prilike kod naše industrije već daleko više sređene nego što su bile prije dvije godine, sve je postavljeno na realnu bazu i ono što se je održalo ima sve preduvjete za razvitak. Novčani zavodi koji su u znatnoj mjeri angažirani kod takovih poduzeća imati će iz tog angažmana još i znatnih vanrednih prihoda, pa će uvijek biti u stanju da svojim ulagačima dadu povoljnije uvjete nego što je to slučaj kod novčanih institucija koje su ograničene u svom djelokrugu.

Za podizanje naše industrije, za nacionalizaciju poduzeća koja su danas u stranim rukama moramo sve poduzeti kako bi naši vodeći novčani zavodi došli do što više uložaka, jer jedino na taj način biti će moguće da naše novčarstvo odgovori svom pozivu i ispuni nade koje u njega postavljamo.

Apsolutna zaštita ulagača ne da se postignuti, pa se treba zadovoljiti sa onim što je na dohvat. Novčani zavodi morali bi svojoj bilanci davati veći publicitet, jer bi onda kritika javnosti bila jača što bi opet sililo upravu dotičnih zavoda da svoja i povjerenjena sredstva ulažu što sigurnije i što likvidnije. Kad bi država ili još bolje Narodna Banka, prisilila novčane zavode da svi bilansiraju po istoj šemi i da svoje bilanse publiciraju svakog kvartala, držimo da bi se dosta pridonjelo praktičnom rješavanju pitanja zaštite ulagača. Pored toga aplikacijom nekih mjera koje je uvela Austrija i Češkoslovačka, ta zaštita mogla bi se još jače potencirati. U svakom slučaju potrebno je naglasiti, da se pojača kazneno-pravna i civilno-pravna odgovornost vodećih osoba novčanih zavoda. Nu ni to uvijek ne koristi. I po sadašnjim zakonskim propisima mnoge ličnosti koje su u našem novčarstvu igrale vidnu ulogu mogle su se i morale pozvati na odgovornost, nu od pozvanih faktora nitko se nije maknuo ili ako su se niže vlasti maknule sa strane viših istanca dolazio je redovito nalog da se ta i ta stvar ne tjera dalje. A bojimo se obzirom na naše prilike, da će to potrajati i u budućnosti, pa će se i najstrožije zakonske posljedice izigravati raznim intervencijama.

Zapravo rečeno ne razumjemo da se maksimiranjem kamate može djelovati na zaštitu ulagača. Jedino ako se ne misli, umjetnim načinom kamatnjak na uloške držati tako niskim da oni novčani zavodi koji primaju takove uloške mogu iste budući da ne trebaju plaćati visoki kamatnjak, plasirati u angažmane skroz likvidno. Možda se misli maksimiranjem kamatnjaka eliminirati utakmicu pojedinih novčanih zavoda oko prikupljanja

uložaka nu opet između toga i sjegurnosti uložaka ne vidimo nikakve veze. Mi smo za i poslije rata imali razna maksimiranja cijena i rezultat je bio jednak ništici. Čim maksimirana cijena nije odgovarala situaciji na tržištu, nestalo je robe pa bi se isto moglo dogoditi, da maksimiranje kamatnjaka u izvjesnom momentu bude imalo za posljedicu povlačenje uložaka iz novčanih zavoda, što nam ne može ni najmanje konvenirati.

Pored toga maksimiranje kamatnjaka za uloške novčanih zavoda prosto je neverovatno. Novčani zavodi u nekim našim krajevima kušali su da putem karteliranja maksimiraju kamatnjak nu rezultat te akcije bio je minimalan, gotovo ako ekonomske prilike nisu dozvoljavale da se kamatnjak drži na onoj visini na kojoj se nalazio.

Resolucija kongresa pravnika traži prisilno maksimiranje kamatnjaka koje bi moralo važiti za sve naše krajeve i za sve novčane zavode. Danas u našoj državi imamo u pojedinim krajevima različiti kamatnjak. U Sloveniji je kamatnjak na uloške znatno niži nego u Zagrebu, u Zagrebu opet niži nego u Beogradu, a u Beogradu opet niži nego u Skoplju, a da ne govorimo o kamatnjaku kod provincijalnih zavoda. Potražnja i ponuda na raspoloživom kapitalu nije jednak u svim našim krajevima pa je nemoguće za čitavu državu odrediti jednak kamatnjak. Uzme li se jedan srednji kamatnjak on bi onda bio previsok za Sloveniju a prenizak za Južnu Srbiju. Mi imamo dapače i to stanje, da naši veliki novčani zavodi koji imaju svoje filijale po raznim krajevima naše države, na povjerene uloške plaćaju različiti kamatnjak. Kad eto nije moguće da jedan te isti novčani zavod kod raznih svojih filijala ima isti kamatnjak, kako će to biti provedivo za sve zavode i sve krajeve naše države. Proći će još decenija dok kreditne prilike u svim djelovima naše države budu na istom nivou, i dok se do toga ne dođe, u pojedinim krajevima biti će različiti kamatnjak, bilo to za uloške bilo za kredite. Jedino državne novčane institucije moraju za čitavo područje imati iste uvjete nu i to se osjeti na poslovanju. Tako će kamatnjak od 6% na uloške Državne Hipotekarne Banke značiti u Ljubljani i Zagrebu kamatnjak veći nego što ga udovoljavaju ostali zavodi što sjegurno neće biti slučaj za Sarajevo i Skoplje. Posljedica će biti da će filijale u krajevima sa općim nižim kamatnjakom prikupiti znatno više uložaka nego krajevi sa visokim kamatnjakom. Kad bi za čitavu državu vrijedio kamatnjak teško bi se u

krajevima sa skupim kreditom i najmanji iznosi ulagali u novčane zavode.

Kod maksimiranja kamatnjaka podrazumeva se da utvrđeni kamatnjak vrijedi za sve krajeve i za sve zavode. Prema tome u jednom gradu svi novčani zavodi davali bi na uloške isti kamatnjak. Danas vidimo da veliki novčani zavodi daju na uloške znatno manji kamatnjak nego što to daju manji novčani zavodi istog mjesta. Manji zavodi predstavljaju veći riziko, pa je naravna da i kamatnjak kojeg oni odobravaju mora biti i veći, jer je kvoto koja otpada na premiju za riziko znatno veća.

Kad bi svi novčani zavodi na uloške davali jednaki kamatnjak, naravna bi posledica bila ta da bi se svi ulošci dotičnog kraja koncentrirali u nekoliko velikih zavoda. Manji i srednji zavodi ostali bi bez potrebitih sredstava pa bi bili prisiljeni obustaviti poslovanje. A ipak se ne može kazati da i manji zavodi ne vrše važnu ekonomsku funkciju. Oni u većini slučajeva finansiraju manje ljude sa kojima veći novčani zavodi ni neće da imaju posla. Ovaki klijenti rado plaćaju i veće kamate nego što naplaćuju vodeći novčani zavodi, pa oni onda mogu i lako da na uloške plaćaju i veći kamatnjak.

U čitavome svijetu veći zavodi plaćaju niži kamatnjak na povjerene im kapitale a računaju i niži kamatnjak i na posuđene iznose, a opet novčani zavodi u privrednim centrima imaju niži kamatnjak nego novčani zavodi u manjim centrima. Po traženju kongresa pravnika mi bi bili jedina iznimka, budući da bi kod nas za sve krajeve i za sve zavode vrijedio jedan kamatnjak. Naša Narodna Banka kušala je da bar donekle limitira kamatnjak i u tom radu doživela je potpuni fijasko, a isto bi doživio i zakonodavac kad bi primenio ovaj prijedlog kongresa pravnika.

Sa resolucijom kongresa pravnika upogled zaštite ulagača nismo ni najmanje sporazumni. Čitavo naše novčarstvo trebalo bi prevrnuti, trebalo bi ga uniformirati a rezultat sjegurno ne bi bio na korist naše privrede. Ipak u referatima pojedinih referenata bilo je mnogo predloga koji su lako izvedivi i koji bi u znatnoj mjeri potencirali sjegurnost ulagača, nu koja fajda kad je u rezoluciji prevladao duh glavnog referenta sa kojim se nota bene nije složio ni jedan od referenata, pa se još manje može složiti naša javnost. Resolucijom kongresa pravnika nije učinjen ni jedan korak ka riješenju ovog po našu privredu tako važnog pitanja.

О ПРОБЛЕМУ ЕМИГРАЦИЈЕ И ИМИГРАЦИЈЕ И О МЕЂУНАРОДНИМ СПОРАЗУМИМА ЗА ЊЕГОВО УРЕЂЕЊЕ.

(СВРШЕТАК)

Многострани уговори у погледу емиграције, имиграције и пролаза страних радника врло су ретки пре рата. Али са стварањем Друштва Народа и Међународне Организације Рада њихов број је све већи, и све више интересује исељенике. Специјална важност ових уговора јесте у томе, што се они доносе по нарочитој процедури, и то за један повећи број држава. Они постоје чак и кад их нису ратификовали све уговорне стране, и теже да за повећи део света заведу једно ново међународно право на бази споразума између влада.

Међу предратним уговорима ове врсте да цитирамо конвенцију о раду из Берна 1906. год., као и о провозу емиграната, о пасошима, и о забрани трговине белим робљем; док би у друге дошле све конвенције и препоруке са међународних конференција Рада које се односе на емиграцију и једнакост у поступању са страним као и са домаћим радницима.

1.) Конференција о раду из Берна 1906.

Прва је о забрани ноћног рада жена у индустрији, а друго о забрани употребе белог фосфора у индустрији жигица, које су конвенције усвојене на конференцији у Берну 1906. Прву је конференцију ратификовало 14 држава, а другу 7, и овој су приступиле 1919 год. још неке државе, тако да њихов број данас износи 27. У ово време, а захваљујући Међународном Удружењу за Законску Заштиту Радника биле су у пројекту још и конвенција о раду деце, о социјалном осигурању, и о емиграцији, али оне нису постигле никакав позитивни резултат.

2.) Пројекат међународне конвенције о помоћи странцима.

Париска конференција од 16. новембра 1912. г. састављена од представника Немачке, Аргентине, Аустроугарске, Данске, Сједињених Држава, Француске, Велике Британије, Грчке, Италије, Јапана, Луксенбурга, Норвешке, Холандије, Румуније, Шведске и Швајцаске, израдила је пројект конвенције на бази апсолутне једнакости поступања са страним као и са домаћим у погледу јавне помоћи, реципрочне исплате трошкова дефинитивних помоћи, и потпуног ослобођења за случајеве привремене помоћи.

Сиромашни поданици сваке од уговорених страна, којима је било услед физичке или душевне болести, трудноће, или порођаја, или услед кога другог разлога потребна помоћ, лекарска помоћ или која друга врста помоћи, имаће право да се третирају на територији једне земље као и национални. Репатрирање може да се обави у случајевима када разлози који оправдавају право на помоћ добијају стални карактер. На случај да држава чији је поданик заинтересовано лице не обавести о репатрирању државу у којој борави заинтересовано лице, а у року за 45 дана од обавештења од стране државе у којој се исто лице налази, биће дужна да накнади дотичној држави све трошкове почев од истека 45. дана до дана када буде приспела дозвола за репатрирање. Трошкови за репатрирање до границе државе порекла као и помоћ за време превоза, као и најзад трошкови за сахрану биће на терет државе места становања дотичног лица. Овај рок од 45 дана биће за 30 дана већи, ако поштанска кореспонденција са престоницом државе захтева више од 4 дана, а 60 дана ако захтева више од 12 дана. Дозвола за репатрирање од стране државе порекла назначиће место где ће заинтересовано лице бити примљено на граници, као и власт која ће га пратити.

Са своје стране државе становања доставиће власти, овим начином означеној, дан када ће јој дотично лице бити предато, као и број болничара потребних да приме ово лице. Но ово репатрирање не мора да се изврши, ако заинтересована држава пристаје да прими на себе трошкове око помоћи дотичном лицу. Приликом репатрирања, и у колико је могуће, жена неће бити одвојена од свога мужа, ни деца од својих родитеља. Поваћај трошкова око репатрирања, као и помоћ, моћи ће да се захтева натраг ако поменуто лице или она на која овај терет пада, могу да поднесу ове трошкове. Тако исто свака од уговорних страна пружиће сиромашним поданицима других држава исту помоћ приликом прелаза преко територије као и својима. Конвенција се примењује с пуним правом само на метрополе уговорних држава. Због рата ова конвенција није могла бити усвојена дефинитивно.

3.) Конвенција о правној помоћи странцима.

Ова је конвенција закључена у Хагу 17. јула 1905 г., између Немачке, Аустроугарске, Белгије, Данске, Шпаније, Француске, Италије, Луксембурга, Норвешке, Холаџдије, Португалије, Румуније, Русије, Шведске и Швајцарске а у погледу грађанског поступка предвиђа у своме чл. 20.: да поданици сваке уговорне стране уживају у свима другим уговорним државама бесплатну судску помоћ као и домаћи поданици, под условом да се саобразе законодавству државе где се бесплатна судска помоћ тражи. По чл. 24. ове конвенције предвиђа се, да се телесна принуда неће применити на стране поданике у трговачким и грађанским парницама, а у колико се она не би могла применити и на домаће.

4.) Конвенције о старатељству над малолетним и умно поремећеним.

Хашка конвенција из 1902. између Француске, Немачке, Белгије, Шпаније, Луксембурга, Холандије, Португалије, Румуније, Шведске,

Норвешке и Швајцарске одређује мере, које могу и треба да се предузму за заштиту странаца, чије доба старости захтева законску заштиту. По овј конвенцији старатељство једног малолетника уређује се по националном закону. На случај да национални закон не уређује старатељство, дипломатски или консуларни представници могу га организовати по одобрењу државе чији је поданик заинтересовано лице, и по закону ове државе, ако се држава бављења малолетника томе не успротиви. Туторство се протеже над личношћу и имовином заинтересованог лица. Изузетак је само за непокретности у случају кад могу бити пласиране под специјални режим закона земље где се налазе.

Конвенција од 17. јула 1905. између Француске, Немачке, Белгије, Италије, Холандије, Португалије, Румуније и Шведске односи се на старатељство одраслих слабих духом, или умно поремећених. По овој конвенцији, старатељство се уређује по закону земље чији је поданик заинтересовано лице. Локалне власти могу предузети извесне мере провизорне за заштиту личности и добра заинтересованог лица, но о томе морају извести државу којој ово лице припада. На случај да ова не одговори за време од 6 месеци локална власт има право да решава о умесности забране и старатељства.

5.) Конвенције о полицији и о пасошима.

Готово увек питање пограничне полиције уређује се двостраним уговорима. Изузетак је учињен на конференцији у Буенос-Аиресу у фебруару 1920, на којој су учествовале државе Јужне Америке (Аргентина, Боливија, Бразилија, Чиле, Парагвај, Перу и Урагвај) која је имала за циљ да уреди питање узајамне заштите од нежељених исељеника. Један административни споразум био је потписан 28. фебруара 1920. год., који третира размену обавештења о претцима исељеника, и о кооперацији полиције Јужно-Америчких држава, у погледу ислеђивања престапа учињених од стране емиграната. По овоме споразуму уговорене стране се обавезују да узајамно достављају, и то стално, све податке који су потребни о једној опасној индивидуи. Ово нарочито у погледу осуда и истрага већ започетих. Конференција Друштва Народа од 21. октобра 1920. о пасошима, царинским формалностима и директ-картама усвојила је серију закључка, који теже за тим да изједначе законодавства у овоме погледу. Вредно је овде споменути и конвенцију о пасошима закључену у Грацу 27. јануара 1922 г., од Аустрије, Угарске, Југославије и Чехословачке.

Да споменемо овде још и пасошну конференцију одржану у Женеву од 12—18 маја 1926 год. такође под окриљем Друштва Народа, која је донела масу резолуција о завођењу техничког побољшања у издавању пасоша интернационалног типа, продужења важности пасоша и њихове важности за све стране земље, смањивање такса и упрошћења контроле на граници.

6. Конвенције о сузбијању трговине белим робљем.

Неколико међународних конференција бавиле су се и овим питањем. Прва 1899, па затим 1902, која је довела до споразума 18 маја 1904. По овом споразуму уговорне стране се

обавезују: 1) да створе један орган који ће прикупљати податке по овом питању; 2) да заведу контролу у циљу проналажење заводника жена и девојака намењених проституцији; 3) да примају изјаве жена и девојака страних поданица, утврђују њихово стање, и истражују оне који су их навели да напусте своју земљу; 4) да овакве жртве кад су без средстава за живот поверава јавним установама за помоћ и приватним лицима; 5) да такве жене и девојке отпрема њиховим кућама, када буду тражиле да се рапатрирају, или када их траже лица којима оне припадају. Владе су се такође обавезале да контролишу агенције и бирое који се баве запослењем жена и девојака у иностранству.

Конференција из 1910 год. изменила је конвенцију из 1902 год. По овој конвенцији свака уговорна страна обавезује се, да на случај — да је њено законодавство недовољно, исто измени. Кажњавајући деликт који се састоји у врбовању, завођењу или одвођењу у циљу проституције жена и девојака, малолетних или пунолетних, уговорне стране су утврдиле једно исто доба старости за све земље на 20. година у погледу пунолетства и малолетства.

У 1913. год. била је још једна конференција, но због рата њене су одлуке остале потпуно неефикасне. Са стварањем Друштва Народа одржана је 1921 год. једна конференција, која је имала за циљ у главном да доведе до ратификације споразума из 1904 и 1910. год. Том приликом створена је и једна саветодавна комисија при Друштву Народа.

Одредбе које интересују специјално исељенике, јесу оне из чл. 6 и 7. ове конвенције, а које гласе: „Конференција изражава жељу, да све државе усвоје, у питањима емиграције и имиграције, административне и законодавне мере за сузбијање трговине белим робљем. Она обраћа пажњу владама поглавито на потребу да се осигура заштита жена и деце кад путују сами, како приликом поласка и доласка, тако и за време путовања“. — Чл. 7. гласи: „Конференција изражава жељу, да се позову надлежна међународна удружења у циљу да се споразумеју о мерама које треба да предузму ради осигурања путовања до места где одлазе, жена и девојака, које су протеране из једне земље, или немају дозволу за боравак.“

Записник ове конференције потписало је 32 земље, и то: Јужна Африка, Албанија, Немачка, Аустрија, Белгија, Бразилија, Бугарска, Канада, Чиле, Кина, Данска, Шпанија, Француска, Велика Британија, Грчка, Маџарска, Индија, Италија, Јапан, Литуанија, Монако, Норвешка, Панама, Холандија, Пољска, Португалија, Румунија, Сијам, Шведска, Швајцарска, Чехословачка и Уругвај.

7. Конвенције о пролазу емиграната.

Донета је на конференцији Друштва Народа у Барселони од 10 марта до 20. априла 1921. год. Ову су конвенцију усвојиле: Албанија, Аустрија, Белгија, Боливија, Бугарска, Чиле, Кина, Данска, Велика

Британија, Нова Зеландија, Индија, Шпанија, Естонија, Финска, Француска, Грчка, Гватемала, Јапан, Италија, Летонија, Литванија, Луксембург, Норвешка, Панама, Холандија, Персија, Португалија, Пољска, Румунија, Краљевина С. Х. С., Шведска, Швајцарска, Чехословачка Уругвај. Она ступа на снагу чим је пет држава ратификују. По њој сматрају се као превозници у пролазу, лица и роба, чије путовање извршено са или без претоваривања, и са или без промене начина вожње, само је део целокупног започетог путовања, које треба да се заврши изван граница државе кроз коју се обавља пролаз.

Треба по конвенцији олакшати на сваки начин слободан пролаз железницом или воденим путем путницима, не правећи разлику у погледу њихове националности, или из којих других разлога. Путници у пролазу не могу бити подвргнути никаквој специалној такси услед њиховог пролаза, и правичне тарифе треба да се примене над њима на путевима у државној експлоатацији, као и концесионираним. Ове су одредбе обавезне само за уговорне државе. Али ни једна држава не мора да осигура пролаз путницима којима је улазак на њеним територијама забрањен, и свака држава може да се осигура да ли су путници у пролазу у стању и да изврше своја путовања.

Од конвенција и препорука са Међународних Конференција Рада, које су нарочито важне за исељенике треба цитирати:

1) *Конвенцију о незапослености*, усвојену на конференцији у Вашингтону 1919. год. која предвиђа: а) да су државе које је ратификују дужне да заведу систем бесплатних паритетних јавних бироа за упослење радника под контролом власти. Функционисање разних националних система координираће Међународни Биро Рада споразумно са заинтересованим земљама. б) Једна друга одредба ове конвенције превиђа: „да су чланови Међународне Организације Рада који ратификују ову конвенцију и који су завели осигурање против незапослености, дужни, под условима донетим споразумно између заинтересованих чланова, склопити аранжмане по којима ће поданици једног од ових чланова који раде на територији другог примати накнаде из осигурања једнаке онима које примају поданици овог другог члана.“

2) *Препорука о незапослености*, са ове исте конференције предвиђа: „да колективно регрутовање радника једне земље у циљу запослења у другој може се вршити само по споразуму између заинтересованих земаља, и то по саслушању послодаваца и радника који припадају у свакој земљи заинтересованим индустријама.“

3) *Препорука о реципрочном поступању са страним радницима* — да сваки члан Међународне Организације Рада осигура на бази реципрочности, под условима донетим у споразуму између заинтересованих земаља, страним радницима запосленим на његовој територији као и њиховим породицама, бенифиције закона и уредаба о заштити радника, као и уживања права удруживања признатог у границама закона својим сопственим радницима.“

4) *Препорука са Међународне Конференције Рада у Ђенови 1920. год.* — о радном времену на унутарњој пловидби, која предвиђа, да земље које

искоришћују заједнички својим бродовима граничне воде закључе између себе споразуме и циљу ограничења радног времена лица запослених на унутарњој навигацији на дотичним водама.

5) *Препорука о утврђивању у свакој земљи статута помораца*, који би имао да буде јасна и систематска кодификација националних закона, и да омогућава поморцима целог света, који су запослени на бродовима, који припадају поданицима њихове сопствене земље или једне стране земље, да боље познају своја права и дужности.

6) *Пројект конвенције о обештећењу незапослености проузроковане бродоломом*, која предвиђа, да је бродовласник или личност, с којом је поморац склопио уговор за службу на броду, дужан у случају пропасти ма које лађе услед бродолома, да плати сваком поморцу запосленом на том броду, извесну накнаду као оштету за незапосленост, која је настала услед бродолома. Ова ће накнада бити исплаћена за све дане стварног времена беспослице морнара у износу наднице предвиђене уговором, али тако, да целокупни износ оштете која се има платити сваком поморцу по овој конвенцији може износити највиша двомесечну зараду.

7) *Пројект конвенције о запослењу помораца*, по којој: „сваки члан, који ратификује ову конвенцију, дужан је да води рачуна, да се организује и одржава један систем ефикасан, и да одговара потребама, бесплатних бироа за упослење помораца. Он ће моћи бити организован и одржаван 1) било од удружења арматера и помораца, који би радили заједно под контролом једне централне власти; 2) било у одсуству овога, од саме државе. Члан 8. ове конвенције предвиђа, да је сваки члан који ратификује ову конвенцију дужан предузети мере како би олакшице о упослењу помораца које су предвиђене овом конвенцијом биле, прибегавајући по потреби и јавним бироима, на расположењу помораца свих земаља које ртификују ову конвенцију, под резервом да услови рада буду приближно исти. И овде припада Међународном Биро-у Рада да осигура, споразумно са владама и организацијама заинтересованим у свакој земљи, координацију разних националних система за упослење помораца.

8) Са конференције у Женеви 1921 год. — *препоруку о примени конвенције и препоруке са конференције у Вашингтону 1919 год.* о незапослености у пољопривреди; конвенцију о праву удружевања и коалирања пољопривредних радника; препоруку о социалном осигурању у пољопривреди; и конвенцију о обештећењу несрећних случајева у пољопривреди.

9) Са конференције у Женеви 1922 год. — *препоруку о дужности свих чланова Међународне Организације Рада да достављају Међународном Биро-у Рада податке о емиграцији и имиграцији, репатрирању, и пролазу емиграната, при одласку и повратку.*

10) Са 7 конференције у Женеви 1925 год. — *конвенцију о једнаком поступању са страним као и са домаћим радницима у погледу обештећења несрећних случајева при раду.*

11) Са 8 конференције у Женеви 1926 год. — *конвенцију о упрошћавању инспекционе службе исељеника на бродовима* — по којој заштита емиграната на броду има бити осигурана само од стране једне владе; *препоруку* — да кад међу емигрантима има најмање 15 жена или девојака, онда мора имати једне достојно квалификоване жене која ће им пружати моралну

и материјалну помоћ; и *резолуцију* — да кад на броду има најмање 50 исељеника који говоре један језик, који није званичан језик земље чију заставу брод носи, овај брод треба да има једно или више лица, која ће познавати језик ових исељеника, и служити им као тумач.

12) Са 9 конференције у Женеви 1926 год. — *конвенција о уговору о ангажовању помораца*, која предвиђа, права и обавезе сваке стране, са податцима који облигатно морају бити у уговору, који се може склопити: за извесно путовање, и за одређено, или неодређено време. Ова конвенција даје дефиницију „брота“ (свака лађа или објекат ма какве природе, било јавни или приватни, објављујући обично поморски саобраћај); „поморца“ (свако лице запослено или ангажовано на броду ма под којим видом, а које фигурира у књизи бродске послуге, изузев капетана, pilota, ученика на школским бродовима и шегрта са специалним уговором о шегрству, не рачунајући овде послугу „ратне морнарице и лица у сталној служби државе“); и „капетана“ (свако лице које има команду, и коме је брод поверен, изузев pilota). Сем ове конвенције, треба цитирати са ове конференције и *препоруку о рапатрирању помораца*. Она предвиђа да сваки поморац искрцан за време и на крају уговора има права да буде враћен у своју земљу, било у пристаниште где је ангажован, било у пристаниште одакле је пошао брод, и то по одредбама националног законодавства које треба да предвиди нарочито на чији терет има дотични да буде рапатриран. Национално законодавство, а у његовом недостатку уговор о ангажовању, треба да прецизира услове под којима треба да буде рапатриран један страни поморац, укрцан у туђе земље. На случај да је поморац остављен због несрећног случаја који је наступио у служби брота; због бродолома; болести, која није наступила његовом кривицом; и на случај одпуштања без његове кривице, трошкови за рапатрирање не могу да падну на његов терет. Ови трошкови рапатрирања подразумевају све трошкове за пролаз, стан и храну поморца за време путовања. Овде спадају и трошкови за његово издржавање до дана поласка. Кад се рапатрира као члан послуге, има права на награду за службу обављену за време путовања.

Препорука о рапатрирању капетана и шегрта препоручује, да владе предузму потребне мере и у погледу рапатрирања ових лица, која су ангажована специалним уговорима и не уживају одредбе конвенције о рапатрирању помораца.

13) Са 10 конференције у Женеви 1927 год. — *конвенција о осигурању у болести индустријских и трговачких радника, и кућне послуге*, која предвиђа у своме чл. 3., да осигурано лице, неспособно да ради услед ненормалног стања свога физичког или душевног здравља, има права на новчану накнаду бар за првих 26 недеља неспособности почев од првог дана када стиче право да прима исту. Ово додељивање накнаде може бити условљено извесним стажом осигураног лица, и по истеку рока за чекање од 3 дана највише. Ово је осигурање у болести обавезно за раднике, намештенике, и помоћнике индустријских и трговачких предузећа, за раднике кућне индустрије, и за домаћу послугу.

Конвенцијом о осигурању у болести пољопривредних радника заводи се обавезно осигурање за раднике, намештенике и шегрте пољопривредних

предузећа, са извесним изузетцима које може да предвиди национално законодавство.

Препоруком о генералним принципима осигурања у болести дају се извесне сугестије којих свака влада треба да се држи, а у погледу поља примене поменутог законодавства, давања која могу бити у новцу и у натури; у погледу превентивних мера; организације осигурања; прихода, иешавања сукоба између осигураних чланова и институције за осигурање; изузетака за крајеве слабо насељене, и у погледу помораца и рибара, с тим да се ова препорука на њих не односи.

III. РАЗНИ УГОВОРИ — МИРОВНИ — ТРГОВАЧКИ — И О НАСТАЊИВАЊУ

И ови међународни споразуми, као што смо напред казали, садрже такође многе одредбе које интересују исељенике.

а) Уговори о Миру из 1919 и 1920: Версајски Уговор са Немачком од 28. јуна 1919. год.; Сен Жерменски са Аустријом од 10. септембра 1919. год.; Нејски са Бугарском од 27. новембра 1919; Тријанонски са Мађарском од 4 јуна 1920; и Севрски са Турском од 10. августа 1920 — садрже доста интересантне одредбе које интересују рапатрирање, право емигрирања, настањивања и заштите радника у иностранству.

По чл. 276. Версајског Уговора, који је општег карактера, Немачка се обавезује, а у погледу поступања са поданицима Савезних и Удружених Сила: 1) да према поданицима ових земаља не заводи никаква искључења која не би важила и за поданике других држава, а у погледу обављања заната, професије трговине и индустрије; 2) да поменуте поданике не подвргава никаквој уредби или ограничењу, које би могле директно или индиректно да буду у супротности са одредбама горње алинеје, или неповољније од оних у погледу странаца земље која ужива највеће повлашћење; 3) да дотичне поданике, њихова добра, права, или интересе, подразумевајући овде удружења и друштва у којима су заинтересовани, не подвргава никаквим теретима, ни таксама или порезима директним или индиректним, другим или већим од оних који постоје или могу бити наметнути својим поданицима, или њиховим добрима, правима, или интересима; 4) да не наметне дотичним поданицима никаква ограничења која се не би примењивала и на њене поданике на дан 1. јула 1914. год., у колико иста не би такође важила и за њене поданике.

Исти уговор додаје, да поданици савезних и удружених сила уживају на територији Немачке сталну заштиту у погледу њихове личности, добара, права и интереса, и имаће слободан приступ пред судовима. Исте одредбе садрже и остали мировни уговори сем онај са Турском. (Уговор са Бугарском додаје алинеји 3 речи: „или поданицима државе највећег повлашћења, или њиховим добрима, правима и интересима“).

Трговачки уговори.

Они садрже опште клаузуле којима се предвиђа, да ће поданици сваке од уговорних страна уживати на територији друге, слободу уласка, изласка и настањивања као и најпунију заштиту и пуну сигурност за своје поданике, добра и својине, подчињавајући се законима и уредбама дотичне земље. У овим уговорима се предвиђају обичне користи и гаранције које се дају трговцима уговорних држава на територији друге. Многи садрже и клаузуле највећег повлашћења.

Један од најстаријих уговора који садржи одредбу и о емигрантима јесте француско-швајцарски уговор од 23 фебруара 1882 где стоји: „свака врста индустрије и трговине допуштена Французима у Француској дозволиће се такође и Швајцарцима, без икаквог тежег новчаног или другог услова.“

Уговор између Швајцарске и Чиле од 31. октобра 1897 предвиђа — да ће поданици једне од уговорних страна који живе на територији друге, уживати исту корист, привилегије и повластице као и грађани ма које друге државе. Но ове концесије може захтевати Швајцарска на основу клаузуле највећег повлашћења, само ако су исте дате од стране Чиле једној држави која не припада Латинској Америци.

Уговор грчко-швајцарски од 10. јуна 1897. садржи скоро исте одредбе са клаузулом највећег повлашћења.

Уговор француско-јапански од 4. августа 1896. предвиђа такође иста права као и за домаће, или оне који су грађани земље највећег повлашћења. Изузимање од сваке обавезе и војничке службе нарочито је истакнуто у горе поменутом уговору Швајцарске са Грчком, Швајцарске са Румунијом од 5. марта 1893, и са Србијом од 28. фебруара 1897.

Специално у погледу радника емиграната многи уговори садрже одредбе о поступању са њиховим радницима у иностранству, или предвиђају закључење специалних конвенција о раду, које се базирају, у колико је могуће, на принципу реципроцитета. Међу таквим уговорима спадају: уговор Италије са Мексиком од 16 априла 1890.; са Парагвајем 13 новембра 1893; са Кубом 29. децембра 1903; са Гватемалом 13 новембра 1905; као и уговор о пријатељству и екстрадицији између Италије и Боливије од 8. октобра 1910.

Допунска конвенција од 1905 год. као саставни део руско-немачког уговора од 1894. о трговини и поморској пловидби, предвиђа — да важност пасоша за руске емигранте који су одређени да буду запослени у немачкој пољопривреди неће износити више ни у ком случају од 10¹/₂ месеци (у циљу да се спречи да руски радници стекну стално право на немачко осигурање о инвалидитету и о старости). Сличну одредбу садржи и уговор

између Италије и Аустрије од 11. фебруара 1906, као и уговор између Немачке са Шведском од 2. маја 1911. год.

Допунска конвенција између Италије и Сједињених Држава закључена 25. фебруара 1913, а као саставни део уговора о трговини и навигацији од 26. фебруара 1871 — осигурава такође поданицима уговорних страна заштиту личности, својине и права на територији друге државе, подразумевајући овде и заштиту права која проистичу из примене закона о одговорности за несреће у раду.

По трговинском уговору између Италије и Чехословачке од 23. марта 1921. стоји: „Обе уговорне стране обавезују се, да започну у што краћем року преговоре у циљу споразума ради осигурања радницима једне од уговорних земаља, који се налазе на територији друге, једнакост у поступању као и радницима ове земље, а у погледу свега што се односи на примену закона о заштити радника, лекарске помоћи и пријема у болнице, на социално осигурање против несреће у раду, на основну наставу, слободу удруживања и професионалног организовања.

По уговору о трговини и пловидби између Летоније и Данске од 3. новембра 1924 предвиђено је, да овлашћена исељеничка предузећа у једној земљи уживају у другој земљи права, привилегије и повластице, као и изузетке, које уживају и слична предузећа земље са највећим повлашћењем.

По уговору између Немачке и Сједињених Држава о пријатељству, трговини и т. д., који је одобрен од Америчког Сената 10. фебруара 1925. год. стоји — да се он неће примењивати на мере које су предузете или ће се предузети у погледу имиграције странаца; а сем тога трговачки бродови са америчком заставом биће ослобођени свих изузетаних мера.“

Уговор између Немачке и Велике Британије од 2. децембра 1924. год. дозвољава запослење немачких помораца на енглеским бродовима.

в) Уговори о настањивању.

Уговорима о настањивању уређују се између уговорних држава услови бављења и боравка поданика једне на територији друге земље. Али ми смо видели да одредбе о настањивању могу бити предвиђене и у општим уговорима, и у трговинским уговорима. Уговори о настањивању предвиђају асимилацију странаца са националнима, у погледу путовања и боравка. Они дозвољавају странцима, као и домаћима, обављање трговине, експлоатисања њихових фабрика и трговине са свима артиклима слободне трговине, као и да прибављају и притежавају сваку врсту покретне и непокретне имовине, под резервом ограничења и услова из националних закона, предвиђених у овоме смислу. Странци уживају сталну и потпуну заштиту и безбедност за своју личност и имовину, као и слободни приступ код судова. Они нису приморани да подносе никакве терете,

нити да плаћају порезе, ни таксе и остале контрибуције, друге или веће од оних које плаћају домаћи, нити су обавезни на војну службу у марињи или у народној милицији.

Али асимилација странаца са домаћима није никада апсолутна. Странци могу увек бити протерани административно или судски, док се земља порекла дотичних обавезује да прими увек своје поданике, у колико су сачували своје поданство.

Као пример да наведемо уговор о настањивању од 13. новембра 1910. између Швајцарске и Немачке. Овај уговор уређује право поданика сваке од уговорних страна да се настане стално на територији друге, или да се баве стално или привремено, под условом, и док се год буду саображавали законима и полициским уредбама дотичне земље. Уверење о пореклу захтева се од заинтересованих лица, како би могли уживати ово право. У погледу војне обавезе они остају потчињени законима своје земље. У погледу ратне оштете и експропријације у јавном интересу они су асимилирани националнима. Лекарску помоћ и издржавање примају као што то примају и национални, докле год њихов повратак у земљу порекла не буде се обавио без опасности по њихово здравље. Повраћај ових трошкова, као и оних за погреб, не могу се захтевати од државе порекла или од корпорација или јавних благајни изузев ако дотично лице или његови имају могућности да исте накнаде. Поданици сваке од уговорних страна протерани са територије друге биће примљени у свако доба у својој земљи порекла: Са њиме примаће се и његова жена и малолетна деца која живе с њим, чак и ако немају, или нису никада имали, поданство државе која треба да их прими, само да нису примили поданство друге земље или неке треће. Одашиљање протераних лица обавиће се после измене потребне кореспонденције између уговорних држава, но без икаквог нарочитог претходног рока и претходне кореспонденције. Трошкови за превоз до места пријема падају на терет државе која протерује дотична лице. Свака страна има права да одбије поданике друге државе, којима настањивање или бављење може бити забрањено, као и лица која не припадају ни једној ни другој држави.

Закључак.

Не можемо да завршимо са овим нашим излагањем, а да не дамо и један посебан закључак по овоме питању, са којим мора и треба сваки политичар и државник да се позабави.

Са новим приликама, како у политичком тако и у опште у привредном погледу, а после великога Рата, све су чешћи споразуми између држава за заштиту својих поданика у иностранству. Али док су ови споразуми између двеју држава махом на принципу реципроцитета, дотле међународни споразуми те-же да примене принцип једнаког поступања са страним као

и са домаћим поданицима. Једно ново право у области међународног права „исељеничко право“ почиње да оцртава све јаче у међународном животу између земаља, и није можда далеко могућност када ће оно добити и своје конкретне форме. „Начини производње, будући свуда слични, услови људског рада теже свуда да се изједначе, и због тога проблеми радничког законодавства захтевају сличне еволуције или одговарајуће у Аустралији и у Финској, у Калифорнији и на италијанском полуострву“. „Будућност припада све више и више дипломатским конвенцијама рада које ће утврдити принципе за целог човеачнство и које ће освештати аналоге анспирације најразличитијих раса.“).

Али једно питање нарочито нас интересује, и то: постоји ли и у нашој земљи исељенички проблем, и ако постоји у којој мери он интересује нашу земљу?

Према званичним подацима нашег Исељеничког Комесаријата у Загребу до којих смо накнадно дошли, а са којима треба допунити податке које смо у првом делу овог чланка дали о нашој прекоокеанској емиграцији, и то за време од Уједињења до краја 1925, види се, да се у току 1926 год. иселило 15726 наших поданика, док се у тој истој години вратило 4833. Према томе укупно од Уједињења па до краја 1926. иселило се у прекоокеанске земље 82.669 наших држављана, док се за то време вратило у своју домовину 56.578 наших држављана. Чиста дакле емиграција наших дежављана за целокупно ово време изнела би 26.091 или просечно годишње око 3.728 лица. Посматрајући кретање по појединим годинама, видимо да се 1926 иселило 15.726 лица а вратило 4833; у 1925 иселило се 15.005 а вратило 4920; 1924 иселило се 17238 а вратило 4103; 1923 иселило се 9370 а вратило 1555; 1922 иселило се 6086 а вратило 6588; 1921 иселило се 12965 а вратило 8275; и у 1920 иселило се 5988 а вратило 18980. Најјача наша прекоокеанска емиграција била је у 1924, стим да у 1925 почне да опада и остане скоро иста и у току 1926.

По професији пак емигрираних наших радника било је:

		1926	1925	1924	1923	1922	1921
I. квалификованих:	мушких:	698	472	645	910	403	356
	женских:	204	110	84	86	41	142
	укупно:	902	582	729	996	444	498

* Paul Louis: — L'ouvrier devant l'Etat. Paris Alcan 1904, с р, 7 и 9.

	1926	1925	1924	1923	1922	1921
II. неквалификованих: мушких:	1088	807	1424	1703	152	2477
женских:	800	803	796	1713	228	3626
укупно:	1888	1710	2220	3416	380	6103
III. земљорадници, мушких:	4246	6194	6866	2053	1404	837
женских:	1571	2416	2459	728	2045	850
укупно:	10817	8610	9325	2781	3449	1687
IV. слободне професије: муш.:	128	119	177	210	75	74
женских:	118	148	106	347	96	7
укупно:	246	267	283	557	171	81

По имовном свом стању било их је:

	1926	1925	1924	1923	1922	1921
I. са иметком у домовини:	6449	3921	3023	5058	3930	3097
II. продали иметак:	62	681	2219	735	78	167
III. без иметка:	7340	6467	7505	3577	2038	5105

Излази дакле, да је наша прекоокеанска емиграција пољопривредна, тј. највећи је број емиграната пољопривредних радника, па затим неквалификованих радника.

По земљама усељавања највише их је отишло у Канаду 4924 (у 1925 — 2436; у 1924 — 1941; у 1923 — 717; у 1922 — 179; у 1921 — 87) па затим у Аргентину 3275 (у 1925 — 2247; у 1924 — 3860; у 1923 — 2721; у 1922 — 290; у 1921 — 304). У Сједињене Државе их је отишло 2931 (у 1925 — 2188; у 1924 — 2125; у 1923 — 4130; у 1922 — 5436; 1921 — 2146;). Овде је вредно напоменути да је наша квота за 1927-28 год. као и за 1926-27 — 671. У Бразилију је отишло 2275 (у 1925 — 7053; 1924 — 6862; 1923 — 1535; у 1922 — 63; 1921 — ниједан); у Аустралији — 1101 (у 1925 — 305; у 1924 — 1716; у 1923 — 135; у 1922 — 44; у 1921 — 10); у Уругвај — 483 (1925 — 171; у 1924 — 173); у Новој Зеландији — 349; (у 1925 — 53; у 1924 — 98; у 1923 — 4; у 1922 — 12; у 1921 — 2); у Чиле — 240 (1925 — 60; у 1924 — 179; у 1923 — 46; 1922 — 7; у 1921 — 7); у осталим земљама Латинске Америке 564 (1925 — 177; у 1924 — 274; у 1923 — 72; у 1922 — 35; у 1921 — 8;), и у Јужној Америци 14.

При све већим рестриктивним мерама у Северно-Америчким Државама, наша емиграција креће се ка Канади, Аргентини, Бразилији, Аустралији, Уругвају, и Новој Зеландији. Али и

Канада, као год и Аустралија почињу такође да предузимају извесне мере, које никако нису повољне по наше исељенике. Те према томе они су изложени великим тешкоћама и експлоатацијама у свима овим прекоокеанским земљама, где се фаворизирају поглавито исељеници северно-европских народности, или својих метропола.

Наша је земља аграрна земља, и она може и има услова да апсорбује потпуно годишњи контингент својих прекоокеанских емиграната. Особито с обзиром, да међу њима има и таквих, за које се може рећи да су таквом стању, да се за разлог о њиховом селењу неби могла узети економска беда. Тако на 15.726 исељеника у 1926 год. око 6.449 било их је са иметком у домовини. Па и ако се узме да међу њима има и таквих који одлазе својим рођацима, ипак се може рећи, да их је већина заведена разним причама и фантастичностима о златној срећи живота у прекоокеанским земљама, а све у корист разних агената и лица која живе од ове пљачкашке радње. Требало би, дакле, у овоме погледу посветити што већу пажњу обавештајној страни нашег радног света, о условима и приликама за рад у прекоокеанским земљама, као и о строгом сузбијању, разним казним мерама, агитације и врбовања за исељавање које обављају разни агенти и компаније. Иначе, колонизацијом у унутрашњости земље, предузимањем разних радова од стране државе и самоуправних тела, као и подизањем индустрије у нашој земљи, исељавање нашег радног света може потпуно да ишчезне. Само на овај начин, дакле, ми налазимо да се може уредити ово питање код нас. О некаквим прохибитивним мерама, којима би се ишло на то, да се наша земља ограда као неким кинеским зидом од других држава и света, ми ни најмање не мислимо. Ми смо чак томе одлучно противни. Ми смо одлучно противни извесној пропаганди која се од неког времена почиње да води у нашој јавности — како треба уклонити све странце из наше земље, па би се нашло места за цео тај наш свет који емигрира. Ми пре свега одбијамо од себе сваки евентуални приговор, да желимо странце у нашој земљи, и да страначки елеменат фаворизирамо на штету домаћих. Али нам се чини, да је то велика заблуда, тражити да се уклоне сви странци из наше земље. По постојећим прописимаа § 103 Закона о Заштити Радника, још од 1922 год. један страни радник неби могао доћи да ради у нашој земљи, ако неби имао за то дозволу од стране

нашег Министарства Социјалне Политике. Ово Министарство давало је све такве дозволе не по свом самовољном нахођењу, већ на тржење самих послодаваца, а с обзиром на потребе које треба да постоје у индустрији и разним другим гранама професије. Мишљење радничних и послодавачких заинтересованих комора предвиђено је као обавезно за сваки конкретан случај, и приликом самога решавања руководило се увек принципом — дозволити само у најнужнијој мери, и то за професије за које се стручна радна снага неби могла наћи на нашој домаћој пијаци. Ово је дакле потпуно у своме реду, и оваквој се радњи нема шта пребацити. Начелно, дакле, сва таква страна радна снага стручна је, и она је по мишљењу заинтересованих привредних кругова потребна нашој земљи. У осталом, тешко је и замислити, да би и један наш послодавац или предузеће предпоставило страну радну снагу домаћој, ако би ова могла да се добије на радној пијаци, и то брзо и лако; пошто је свака таква страна радна снага скупља и нестална. Али и ми стојимо на истом становишту на коме и уважени г. М. Савић, да ако наша индустрија мора прибегавати страном капиталу, кога плаћа добро, и пружајући уз то и све потребне гаранције, да она не мора уз то примати још и услов, да ће са добијањем дотичног капитала бити дужна да даје посла и страној радној снази.

Исељенички проблем дакле у погледу исељавања не постоји у нашој земљи, као један проблем опасан и тежак да се реши: већ као једно више локално питање, које је могућно решити.

Али исељенички проблем постоји за нашу земљу у ономе погледу, уколико имамо један повећи број наших исељеника растурених по свету, којима је нужно пружити потребну заштиту, како се не би изгубио и пропао за нас за увек.

Ми смо видели, да у прекоокеанским земљама има наших исељеника око 743.000. од кога броја само у Северо-Америчким Државама око 600.000, или 82.7%. Сме ли се оставити цео овај наш свет тамо, без икакве јаче пажње са наше стране, и без икакве социјалне и националне заштите, коју смо позвани да им осигурамо.— По законима Сједињених Држава, свако дете рођено на њиховој територији од оца страног држављанина постаје амерички грађанин. Поред тога, што ће таква деца убрзо заборавити и свој матерњи језик, она ће и национало бити за нас потпуно изгубљена. И ако другојачије не може да буде,

а оно је дужност наша да радимо, да их бар национално сачувамо, јер нам је то од врло велике користи, а никако од штете. Према томе, наша национална пропаганда код тога тамо света мора бити и врло велика и врло јака. Шта више, код оних који су и правно наши грађани, да знају и осећају да су наши грађани, а не да се трпају смишљено или не у поданике Чехословачке, Пољске, Мађарске, Аустрије и друге, као што је то случај, на жалост чак и међу нашим радницима у Француској. Социална заштита је неопходно потребна свима нашим исељеницима, како у прекоокеанским земљама тако и онима у континенталним земљама, у Немачкој, Француској, Белгији, Луксенбургу и другим. И она им мора бити осигурана путем разних уговора и конвенција са заинтересованим земљама, и то на принципу једнакости и реципроцитету. Спровођење ове заштите треба поверити стручним државним чиновницима као што то раде и остале земље, као Италија, Пољска, Чехословачка, Немачка и друге, придодавајући својим дипломатским или консуларним органима и по једног исељеничког комесара, исељеничког изасланика, или социјалних аташеа и делегата. Наша је земља у овоме погледу учинила нешто, управо тек је почела да ради, али је ово до сада још недовољно, поред тога што правни статус оваквих лица није нисаједном земљом регулисан. Ми немамо још ни са једном земљом, у којима се налазе наши исељеници, никаквог дипломатског споразума у погледу њихове заштите. Трговински уговори не садрже готово ни једне потребне одредбе у овоме смислу. Међутим ово је апсолутно потребно предвидети, и то како у погледу помоћи и подпора, тако и у погледу осигурања од несреће, болести, незапослености и томе слично. Према извесним подацима које имамо на расположењу, излази да у Сједињеним Државама умре годишње око 5800 наших људи, и то од несреће на раду око 3770, од туберкулозе око 1450, и од других болести око 580. Сем тога, око 3000 их се осакати преко године, око 17.735 људи болује годишње од једног до три месеца и подвргава се операцији, док око 3930 болује преко 3 месеца. По оцени стручњака, наша радна снага губи годишње око 30.565 својих најбољих људи. И под претпоставком да се престане са новим придоласком наших емиграната у Сједињене Државе, излази, да би и последњег нашег држављанина нестало у Сједињеним Државама после непуних 20 година, и то од самих болести и несрећа, а услед неумешности, неокретности и не-

знања језика, да тумаче поједине знакове и сигнале за опасност. Перспектива је врло тешка, и о њој се мора водити рачуна.

Социалној заштити, дакле, наших исељеника мора да се посвети пуна пажња с наше стране, јер то не захтевају само наши државни већ и национални интереси. Ова заштита има већ своје постављене принципе у конвенцијама са Међународних Конференција Рада, и наша је и дужност и корист да о њима водимо рачуна, и да их, путем узајамних споразума и уговора са заинтересованим земљама, у дело и приводимо.

Душан М. Јеремић.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

СТАЊЕ НАРОДНЕ БАНКЕ.

У појединостима стање је било следеће:

АКТИВА

	8.-X 1927.	8.-XI 927	За месец дана + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	88,1	88,2	+ 0,1
у кованом сребру	17,6	17,6	—
у страној монети.....	0,1	0,6	+ 0,5
у депоима на страни у разним валутама	372,8	371,8	— 1,0
Укупно	478,6	478,2	— 0,4
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.323,5	1.314,7	— 8,8
на хартије од вредности.....	262,7	256,8	— 5,9
Укупно	1.586,2	1.571,5	— 14,7
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.102,6	1.102,6	—
рачун привр. и сталне размене.....	320,1	320,2	+ 0,1
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000 —	2.000,0	—
Укупно	4.389.—	4.389,1	+ 0,1

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у ков. злату			
од ове уплаћено.....	30,0	30,0	—
Резервни фонд.....	9,9	10,0	+ 0,1
Новчанице у течају	5.912,7	5924,1	+ 11,4
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	793,2	796,4	+ 3,2
по разним рачунима	426,5	368,8	— 57,7

За време од 8. октобра до 8. новембра стање се није много променило и одговара потпуно стагнацији која се осећа и у пословном саобраћају. С друге стране, одаје се тешка ситуација државних финансија. За време од 8. до 15. новембра, дакле за неколико дана, опала су државна потраживања на страни за 8 милиона златних динара. То долази једним делом и отуда, што држава продаје на берзи веће количине девиза, јер је прилицај страних валута од извоза слабији.

Смањује се и сума датих зајмова по есконту и ломбарду. Стање државног дуга непромењено.

Циркулација новчаница није прешла суму од шест милиарди. Напротив, у другој недељи месеца новембра смањила се за 153, 6 милиона, пошто се продајом девиза враћају динари у банку.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

АКТУЕЛНА ПИТАЊА.

Уређује: Срђа Ђокић.

1. Социологија и данашња друштвена несређеност, од Бранка Кебенића, 2. Друштвена дисонанца. Културни несразмер између града и села, од Тодора Крушевца; Сарајево, 1927.

Добро је што је покренута ова библиотека и што је издаје *Задруга Социално-Културног Рада*. Држимо, само, да је сва погрешка у томе: што се није почело са специјалним испитивањем, па се ишло општим закључцима, већ се одмах, као с неба у ребра, отишло општим закључцима, зато и недоказаним.

Јер, на пример, ако је тачно оно, што тврде Морке, Енгелс, Кауцки-Зомбарт, Туган-Барановски и остали економисти и социолози: да економска криза долази онда, кад је продукција еспапа већа од способности потрошача да је купе и конзумирају, у нас неби постојала пољопривредна криза, већ, у извесним крајевима, управо у крајевима ван Војводине, несташица пољопривредне продукције. Јер ње нигда довољно нема у Црној Гори, Далмацији, Херцеговини, Словеначкој; нигда је изобиља нема ни у другим областима. А како је и у Војводини настао ситни посед, тешко да се, сад, и за њу може тврдити да пати од пољопривредне кризе, од излишних количина аграрија, које није у стању продати!

Криза индустрије, до душе, постоји; али је и њојзи узрок не само у недовољној куповној способности потрошача, већ, једним добрим делом, и у томе: што смо ми од Аустро Угарске наследили на својој територији једну велику индустрију, већу него што су развијене наше културне и потрошачке потребе, па се сад та индустрија мора да редуцира док се не сведе на праву меру. А капитал из Аустро-Угарска је на овој нашој територији подизао индустрију из разлога тога: 1) што је ту имао јевтинију земљу за постројења индустријска, 2) што је овде добивао јевтиније сировине, 3) што је овамо набављао јевтинију радну снагу. А раније су те индустрије подми-

ривале потребе простране и развијеније Аустро Угарске; вишак преко домаће потрошње је извожен.

Да пољопривредна криза не постоји, најбољи је доказ у томе: што ми не производимо 30,40 и 50 тавара пшенице с једнога хектара; највећа наша производња допире (1926) до 14,67 тавара у београдској области (у право у Банату); а има их знатан број области са 9,87; 9,67; 9,53; 9,39; 9,10; 9,04; 8,87; 8,81; 8,44; 7,78; и 6,89 тавара! Толика продукција пшенице је доказ само о недовољности наше пољопривредне продукције, а не о кризи, која би дошла од сувишне производње!

Што се тиче друштвенога идеала, то је сасвим неосновано и погрешно име: друштвени је идеал непостижан, пошто би се иза онога, што називамо идеалом, појавила тежња за новим идеалом, чим би се он остварио. Зато с тим термином треба престати оперисати, бар у социологији!

У осталом, сасвим је разумљиво да је град у цивилизацији и у култури развијенији од села, јер и економски је развијенији, па му је и привреда интензивнија. Али, са развијеношћу града и по мери његовога утицаја на село, и село се економски и привредно развија, па се упоредо с економским и привредним развитком, развија и у цивилизацији и у култури.

Дисонанцу између града и села треба мерити према цивилизацији и култури просечнога становништва једнога и другог, а не по изчезавајућем броју градскога изузетно издигнутога становништва. А број просечнога становништва је огроман не само по нашим паланкама и касабима, већ и у главним градовима, у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву, Новом Саду, Суботици и другима. Кад не би тако било, онда би градови представљали не радни и привредни елемент по превасходству већ, поред нешто интелигенције, паразите, и лумпенпролетеријат интелигенције!

Не треба се чудити што ми, у извесним крајевима, немамо добро сеоске друмове, јер су они врло мало објективно потребни с ове стране Саве и Дунава, јер наш сељак више од своје продукције поједе сам, него на пијацу што изнесе и прода. А код натуралне привреде, која у доста великој мери влада код нашега сељака, друмови су му врло мало потребни; он гради друмове онда, кад му они постану неопходни, т. ј. онда кад целу своју продукцију, или, бар највећи део њезин, мора да износи на пијаци да прода.

Ми смо, међутим, у Србији имали жетвени принос у товарима од једнога хектара:

Усев	1890	1900	1907
кукуруз	8,1	11,78	9,19
пшеница	7,0	6,87	7,08
раж	6,3	6,60	7,29
јечам	6,3	7,32	8,19
овас	5,3	5,29	5,46
кромпир	4,7	4,80	5,30
елда	4,0	5,64	4,77
грах	5,5	7,26	7,62
сочиво	2,8	4,96	3,25

А из дела Холачекових се, за која је он прибирао податке на лицу места, може видети да жетвени принос у Босни и Херцеговини ако није био мањи, није био ни већи. То се, у осталом, и аргумент може тврдити по томе основу: што је кмет (чипчија) у таквом односу, да већи жетвени приносније могао ни имати; с тога је Босна и Херцеговина била у чипчијским односима.

Шта се, према томе, од толикога жетвенога приноса може на пијацу изнети, и да ли је, за тај и толики извоз, потребан бољи друм осем стазице за пешаке који нешто мало од жетве на себи преноси или путање за слабаккога товарнога коња!

А по подацима што их је, у једној анкети приређеној у очи Балкан, скога Рата, прикупио Главни Савез Српских Земљорадничких Задруга-земљорадници су у Србији

они који имају хектара	сами трошили %	продавали %
0-1	89	11
1-2	81	19
2-5	80	20
5-10	79	21
10-15	78	22
15-30	74	26
30-50	68,5	31,5
50-70	59	41.

А у Швајцарској је тај однос куд и камо друкчији:

3-5	33	67
5-10	28	72
10-15	24	76
15-30	21	79
30-70	16	84.

Е, али зато смо ми претежно још на натуралној а Швајцарци на новчаној привреди; зато они, излазећи с великим количинама својих про-, дуката и излазећи чешће, морају да имају добре путеве, а ми — нама они још нису, објективно, потребни!

Све је релативно; апсолутан је само универзум. Релативност особитога значаја и смисла има у социологији. И да се од специјалних проучавања пошло ка општим закључцима, та би се релативност запазила, па се релативни напредци констатовали и у граду и у селу.

Осем тога, при проучавању се ваља, безусловно, држати индуктивног метода; за социалнога је тај метод просто необилазан.

Зато би ови млади људи, који показују и воље и способности за социолошка проучавања, под предпоставком да се прихвате другога метода, могли постићи изванредно велике успехе.

Али је потребно да се, претходно, посвете тако званоме ситном раду, који, управо, није ситан, већ, својим резултатима, врло крупан.

Они би могли, по ономе што ми одмах пада на ум, проучавати и објаснити, на пример ове појаве:

1. однос између рада и ритма, по угледу на сличан епохалан рад Бихеров, а за та проучавања и у Сарајеву и у целој Босни и бутум Херцеговини и данас трају врло издашни трагови;

2. прелаз из старих муслиманских разноврсних израда у гравирање с изванредним орнаментима;

3. Специјална муслиманска занимања која су или остаци њихове еснафске радње, или наслеђа из некадањег феудалнога доба, или одговарају муслиманским верским расположењима;

4. које су вере они што су, негда па и сад, израђивале воштане свеће и потребе које подмирују сличне религиске захтеве;

5. социјални моменат у народним лирским песмама: које одају своје постање код феудално издигнутих, а које код феудално потлачених.

Могу господа рећи: па, то је етнографија! Међутим, није. А да и јесте, етнографија је само материјал за социологију.

Али, осем тога, господа могу проучавати и израчунавати продуктивност једнога радника, продуктивност и цео положај ситнога мајстора, знојну систему, и т. д.

А ако би имали расположења проучавати село, у први ред би тога проучавања морала ући ова испитивања:

а) колико сељак проведе дана на стварном раду око оградe имања, копања ендека, орања, сејања, дрљања, плављења, копања, жетве, бербе; косидбе, и тд. и за које време који посао сврши на одређеном простору,

б) покосити један квадратни метар (њих више) ливаде, пшенице-кукуруза и т. д. са разних њива, по различности њихових физичких особина и хемискога састава, па по томе квадратноме метру утврдити жетвени принос са једнога хектара;

в) извршити пробне муже код крава, оваца и коза у оба музна периода и помножити то с музним данима колико зни кад које стоке трају.

Тим би се анкетирањем, извршеним у разним крајевима и на разним продукционим тачкама, добио изврстан материјал за разноврсна социолошка проучавања. А за тим би дошла и друга анкетирања, која би нам пружила и други материјал за изванредно важна проучавања.

Јер, у ствари, није социологија празно тврђење без наслона на емпирију, на прибран материјал, на проучењу грађу. На једно тврђење, које се врши од ока и без дате, цифара, објективног материјала, може да дође моје одрицање, такође од ока без дата, цифара, објективног материјала. Читалац је, по томе, неуверен, неубеђен, и остаје му на вољу коме ће веровати. У таквим случајевима он, обично, не верује ни једноме ни другоме! Тако је труд и једнога и другог социолога пропао....

Драгиша Лапчевић.

ВЕСТИ

Д-р СРЕТЕН Ј. КУЖЕЉ.

У Загребу је преминуо 11. новембра о. г. наш сарадник и један од оснивача „Економиста“ д-р Сретен Кужељ, начелник Министарства Социјалне Политике.

Пок. Кужељ рођен је у Чачку 25 маја 1882. Син је познатог чачанског лекара и уваженог грађанина г. д-ра Јарослава Кужеља. Испит зрелости положио је у Нишу 1901, па је неко време студирао права у Београду и после је прсвео у Немачкој на универзитетима у Минхену, Берлину, Бону и Ерлангену, где је промовисан за доктора социјалне економије. У државну службу ступио је 1910, као писар Министарства Народне Привреде, где је био један од најревноснијих сарадника при увођењу у живот новог закона о радњама.

Увек ревносан и савестан, а уз то велики патриота, пок. Кужељ је учествовао у свима ратовима, а у европском рату и као борац у пешадији II позива, и ако пре тога није био служио војску.

После свршених ратова, Кужељ је убрзо постао начелник Министарства Социјалне Политике. На овом положају он је дао много корисних елабората, учествовао је у многим међународним конференцијама на којима су расправљани односи, створени после рата, а нарочито се одликовао у ликвидацији стања, створеног у државама, наследницама Аустро-Угарске.

У пок. Сретену Кужељу губи наше Друштво једног одличног и одачног пријатеља, а наш часопис се лишава једне сталне драгоцене сарадње, нарочито из области социјалне политике. Кужељ је био и један од оснивача Друштва социјалних радника, јер је сматрао да „Економист“ није у стању да се опширније бави социјалним проблемима, који су тако многобројни, да им се мора посветити једно специјално друштво и један нарочити лист.

Наше уредништво дубоко жали смрт свога члана, који је умро у најбољој снази за рад и моли Кужељевој породици да прими наше искрено саучешће у великој несрећи.

Власник за Друштво, Председник

Милић Радовановић

Јованова 77.

Одговорни уредник

Никола Станаревић

Цар Урошева ул. 17.

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA
ZAGREB
Zrinjski Trg 7

Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1

Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavnica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000



BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima, — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije najete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine, — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ
ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч. 100.000.000 - Рез. фондови Кч. 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н|Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц, Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице, н|Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н|Л., Хруђим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва место у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у чиличном трезору
УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081.